

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны»

В. А. Ляшчынская

РЭДАГАВАННЕ ТЭКСТУ НА РОЗНЫХ МОЎНЫХ УЗРОЎНЯХ

Практычны дапаможнік

Гомель
ГДУ імя Ф. Скарыны
2017

УДК 811.161.3'42(076)
ББК 81.411.3-5я73
Л99

Рэцэнзенты:

кандыдат філалагічных навук І. Г. Гоманава,
кандыдат філалагічных навук М. У. Буракова

Рэкамендавана да друку навукова-метадычным саветам установы
адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны»

Ляшчынская, В. А.

Л99 Рэдагаванне тэксту на розных моўных узроўнях:
практычны дапаможнік / В. А. Ляшчынская ; М-ва
адукацыі Рэспублікі Беларусь, Гомельскі дзярж. ун-т імя
Ф. Скарыны. – Гомель : ГДУ імя. Ф. Скарыны, 2017. – 46 с.
ISBN 978-985-577-266-9

Выданне складаецца з практычных заданняў па першых асноўных
тэмах дысцыпліны «Стылістычнае рэдагаванне і карэктура», якія
 датычаць вызначэння прыкмет і дыферэнцыяцыі тэкстаў, выкарыстання
 ў тэксце фактычнага матэрыялу ў яго разнавіднасцях і працы рэдактара
 з ім, устанаўлення лагічных асноў пабудовы тэксту і іх ролі ў працэсе яго
 рэдагавання, а таксама асаблівасцей працы з тэкстамі-перакладамі.

Дапаможнік прызначаны для правядзення практычных заняткаў па
 курсе «Стылістычнае рэдагаванне і карэктура» ў студэнтаў філалагічнага
 факультэта (спец. 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія – літаратурна-
 рэдакцыйная дзейнасць).

УДК 811.161.3'42(076)
ББК 81.411.3-5я73

ISBN 978-985-577-266-9

© Ляшчынская В. А., 2017
© Установа адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны», 2017

Змест

Уводзіны	4
Практычны матэрыял	5
1. Асновы рэдагавання і методыка карэктарскай праўкі на лексічным узроўні.....	5
2. Асновы рэдагавання і методыка карэктарскай праўкі на фразеалагічным узроўні.....	15
3. Асновы рэдагавання і методыка карэктарскай праўкі на марфалагічным узроўні	22
4. Матэрыял да тэмы «Асновы рэдагавання і методыка карэктарскай праўкі на сінтаксічным узроўні»	34
Літаратура.....	45

Уводзіны

Вучэбная дысцыпліна «Стылістычнае рэдагаванне і карэктура» прадугледжана адукацыйным стандартам і вучэбным планам падрыхтоўкі спецыялістаў па спецыяльнасці 1-21 05 01 «Беларуская філалогія» і з’яўляецца адной з базавых пры падрыхтоўцы спецыялістаў спецыяльнасці 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць).

Мэта вывучэння дысцыпліны – павышэнне кваліфікацыі літаратурных работнікаў, рэдактараў, карэктараў перыядычных выданняў і выдавецтваў Рэспублікі Беларусь, удасканаленне прафесійных кампетэнцый у галіне стылістычнага рэдагавання і карэктуры тэксту.

Выключную ролю ў падрыхтоўцы спецыялістаў адыгрывае выпрацоўка практычных навыкаў і ўменняў падчас правядзення практычных заняткаў па дысцыпліне, мэта якіх – выпрацоўка ўменняў і навыкаў устанаўліваць моўна-стылёвую якасць тэксту, валоданне навыкамі стылістычнай праўкі тэкстаў розных функцыянальных разнавіднасцей на розных узроўнях, вызначаць месца і ролю розных моўных сродкаў; выпрацоўваць тэхніку і методыку рэдактарскай праўкі ў яе відах; вызначаць тыпалогію памылак і недахопаў і выпрацоўваць методыку іх выпраўлення з улікам шкалы ацэнкі моўнага матэрыялу тэкстаў і ўзроўняў іх рэдагавання; удасканаленне арфаграфічных, арфаэпічных, акцэнталагічных, пунктуацыйных, лексічных, фразеалагічных, марфалагічных і сінтаксічных нормаў беларускай літаратурнай мовы.

Прапанаваны дапаможнік, які з’яўляецца працягам першага – «Тэкст як аб’ект стылістычнага рэдагавання і карэктуры», уключае матэрыял для засваення звестак па такіх тэарэтычных тэмах дысцыпліны, як «Асновы рэдагавання і методыка карэктарскай праўкі на лексічным узроўні», «Асновы рэдагавання і методыка карэктарскай праўкі на фразеалагічным узроўні», «Асновы рэдагавання і методыка карэктарскай праўкі на марфалагічным узроўні», «Асновы рэдагавання і методыка карэктарскай праўкі на сінтаксічным узроўні».

Практычны матэрыял

1. Асновы рэдагавання і методыка карэктарскай праўкі на лексічным узроўні»

1. Складзіце словазлучэнні «прыметнік + назоўнік», падабраўшы да назоўнікаў-слоў з правага боку адпаведны прыметнік з левага. Як растлумачыце свой выбар? Які вывад зробіце?

1. Даходлівы, даходны – месца, мова, тлумачэнне. 2. Дробны, дробавы – гандаль, пясок, лічэбнік. 3. Класічны, класны, класавы – мова, сход, барацьба, журнал, прыклад, спадчына. 4. Лясны, лясісты – мясцовасць, ягада, звер. 5. Пясчаны, пясочны – бераг, гадзіннік, дно. 6. Шаўкавісты, шаўковы – валасы, сукенка.

2. Прачытайце сказы, знайдзіце памылкі ва ўжыванні слоў і ўстанавіце прычыну памылкі. Адрэдагуйце сказы.

1. Над лесам пралятаў табун варання. 2. Ад зыбу мух нельга было адбіцца. 3. Нездарма Гайдара пахавалі разам з магілай Шаўчэнкі. 4. З горада мы прывезлі дзесяць мясных бойлераў. 5. У нашай вёсцы нарэшце залілі новы брук. 6. За апруцянымым плотам раслі смачныя грушы. 7. Мы доўга ішлі па лясной паласе на лыжах. 8. Спачатку было горача, а пасля апанавала мярзота.

3. Устаноўце значэнне выдзеленых слоў у сказах і адпаведнасць іх ужывання ў прыведзеным кантэксце. Пры неабходнасці адрэдагуйце.

1. У апошнія гады сучасная тэма не атрымлівала яркага экраннага адлюстравання, таму са з'яўленнем фільма «Твой сын, зямля» гэты **прагал** быў ліквідаваны. 2. Трэба ж не забываць, што турнір дае магчымасць **прагледзець** кандыдатаў у зборную Беларусі. 3. За тры дні хор даў пяць канцэртаў для самых розных **аўдыторый**. 4. Яны не па дакументах, а з асабістага вопыту ведалі, чым жывуць сяляне, інтэлігенцыя, ведалі іх жыццё, **запытанні**, інтарэсы. 5. Такім чынам, сямейны **дуэт** паставіў дзяржаве 41 тону мяса. 6. Творы пад аўтарскім **дэвізам** накіроўваліся па адрасу. 7. Невысокі, некалькі скаваны ў рухах, сціплы, **нявідны** знешне чалавек неяк непрыкметна з'явіўся на дарозе. 8. Значны **плюс** па надоях дасягнуты і на фермах калгаса «Герой працы». 9. Кожны **аспрэчваў** неабходнасць сваёй

будучай прафесіі. 10. Толькі паспелі ўправіцца з сяўбой ранніх каласавых, як вясна *галёкае* прымацца за прапашныя культуры. 11. Хто *павінен* у тым, што радыяцыя забрудзіла значныя плошчы Беларусі? (З газет).

4. Прачытайце сказы. Вызначце памылку ва ўжыванні ў іх асобных слоў і ўкажыце яе прычыну. Сказы адрэдагуйце.

1. Дачка з лёгкай душой уязджае ў камандзіроўку, так і не ўбачыўшы бацьку. 2. Высветлілася, што Грынберг даўно марыў уехаць на «абетаваную зямлю продкаў». 3. Была трывога. І прычынай яе стаў госць, які з'явіўся ўпотай і хаваўся, спадзеючыся ўйсці ад правасуддзя. 4. Многія з падлеткаў, што стаяць у нас на ўліку, з сем'яў, дзе адзін ці абодва бацькі злоўжываюць спіртным. 5. А тым не менш было ўжо не раз, калі зімою трубы замарожваліся. 6. Вялікія страты дапусціліся ў калгасе і пры скошванні зялёнай масы азімага жыта на падкормку. 7. Малюсенькія частачкі металу, прымяняемыя ў парашковай металургіі, і разгледзець цяжка, але іх форма мае немалаважнае значэнне для якасці вырабляемых дэталяў. 8. І кожны раз, уваходзячы ў дом хворага, яе [урача] суправаджала адна і тая ж думка (З газет).

5. Прачытайце сказы, вызначце ў іх парушэнні лексічнай спалучальнасці слоў і правядзіце рэдактарскую праўку.

1. Будуць багатыя грошы. 2. Калі браць у цэлым, то калгас здолее закрыць гадавую праграму па рэлізацыі малака толькі з улікам закупу ад насельніцтва. 3. Але і гэтая невысокая па сённяшніх мерках лічба не будзе адолена. 4. Не ўсюды ў кароўніках зачыняюцца дзверы, дрэнна ўцеplены дахі, месцамі не зашклёныя шыбы. 5. Літаральна нядаўна я наведала Акадэмію мастацтваў. 6. Калі гэтая дзяўчынка прыйдзе паступаць да нас восьмы раз, то мы яе, можа быць, абавязкова прыем. 7. Яны ўклалі вялікую лепту ў нашу агульную страву. 8. Мы атрымалі ад яго лепту ў нашу агульную справу. 9. А што гэта за маленькі фаліант я бачу ў вас у руках?

6. Вызначце памылкі ва ўжыванні лексічных сродкаў, зрабіце рэдактарскую праўку. Укажыце прычыну памылкі ў кожным выпадку.

1. Мы заўсёды здымаем у каго-небудзь дом на лета. 2. Дзе толькі апошнім часам не сустрэнеш новыя дзяржаўныя сімвалы. 3. Дамок ёй

выдзелілі, праўда, самой трэба тапіць. 4. Кожная гаспадыня ведае, колькі ўходзіць часу на мыццё бялізны ў хатніх умовах. 5. Сёння ў нашым горадзе колькасць хранічных алкаголікаў пераваліла за сто. 6. І грошы ёсць, а набыць неабходнае недзе. 7. Звернемся да другога, не менш уражальнага вобраза. 8. У вучня вузкі слоўнікавы запас. 9. У гэтым баі Аркадзь уйшоў у бессмяротнасць. 10. Адзін з сямі-васьмі чалавек, якія наведаль прадуктовыя магазіны, уйшлі адтуль без пакупак.

7. Які з прыведзеных варыянтных слоў і выразаў, на вашу думку, і чаму найбольш дакладны для беларускай мовы.

Самазабойца – самагубец – самагубнік; спажывецкая карзінка – спажывецкі кошык; хатнія птушкі – дамашнія птушкі – свойскія птушкі; рэзультат – вынік; зарабатак – заробак; пчалавод – пчаляр; пчалаводства – пчалярства; ваеннаслужачы – вайсковец; дыплом выдатніка – дыплом з адзнакай.

8. Прачытайце словазлучэнні і сказы, выпраўце памылкі, дапушчаныя пры выбары і спалучэнні слоў у іх. Вызначце тып лексічных памылак.

1. Сметанковае масла, расліннае масла, машыннае масла; брукаваная вуліца; малады месяц, поўны месяц; пачатак жніва, заканчэнне жніва.

1. Волька чула, як хрумсцяць на двары яе крокі. 2. Дарога матлялася сярод лесу, а пасля выскачыла ў поле. 3. Добры чалавек – падвозіў, які-небудзь чэрствы хамула перад самым носам бразгаў дзвярыма. 4. Затым – во радасць? – два баравічкі; ён акуратна счыкрыжыў іх. 5. І шпак, спацелы ў пералёце, п’е днём бярозавік нагбом. 6. Амаль увесь эшалон галадаючых з Паволжа выкаціў тыфус. Вознікі вазамі тарабанілі мерцвякоў на могілкі.

9. Прачытайце словазлучэнні і сказы. Вызначце памылковыя спалучэнні слоў, дзе выбар слова абумоўлены яго семантыкай і не ўлічаны стылістычныя асаблівасці слова.

1. Узвесці кароўнік, пабудаваць палац спорту, узвесці новую хату, ставіць новы дом, рубіць мураваны дом, ставіць хароміну.

1. Я будаўнік, будую будынкі і масты. 2. Даследчык пабудаваў стройны дом тэорыі. 3. Вялізны чырвоны дамок валасной управы

выходзіў адразу на дзве вуліцы. 4. Побач з жылым памяшканнем туліліся гаспадарчыя дамы. 5. Амаль у кожным вялікім горадзе выдзяляюцца дамы нязвычайнай формы. Гэта вялізныя басейны.

10. *Нярэдка словы прадстаўляць і прадастаўляць блытаюць, прычынай чаго з'яўляецца іх іншамоўнае паходжанне, а паказчыкам – неўласцівая для беларускай мовы прыстаўка прад-. Прачытайце эквівалентныя выразы беларускай і рускай моў. Якія вашы вывады?*

Предстоят выборы – маюць адбыцца выбары; предстоит интересная поездка – чакае цікавая паездка; предстоит лететь на самолете – даведзецца ляцець на самалёце; представлять интересы масс – выяўляць (ажыццяўляць) інтарэсы шырокіх колаў; представлять к награде – вылучаць на ўзнагароду; падаваць документы на ўзнагароджанне.

11. *Растлумачце, чаму ў прыведзеных прыкладах з навуковай літаратуры пэўныя словы і спалучэнні даюцца ў двукоссі.*

1. Пры слабым кіраванні прыназоўнікі ўваходзяць у адзін «блок» з залежнымі формамі назоўнікаў... 2. Асноўная форма двукосся – так званыя «лапкі», здвоеныя паменшаныя коскі (адкуль і назва двукоссе). 3. Ёсць меркаванні, што тагачасныя беларусы размаўлялі «сваёй» мовай, якая, напрыклад, адрознівалася ад мовы парафіян пэўнай польскай парафіі. 4. За часы хрушчоўскай «адлігі» і брэжнеўскага «застою» для большасці жыхароў Беларусі родная мова канчаткова ператварылася толькі ў сімвал нацыі і нацыянальнай прыналежнасці. 5. Гэта адраджэнне заходнепалескіх рэгіянальных традыцый, фальклору, рамёстваў у адметным мясцовым моўным «убранстве»... 6. На думку А. А. Крывіцкага, «справа ідзе найбольш аб тым, каб вярнуць літаратурнай мове ашмянска-віленскі дыялектны “твар” перыяду яе юнацтва і скіраваць нацыянальную моватворчасць у цэлым у бок характэрных для гэтага рэгіёну культурна-моўных традыцый». 7. Аднак у вуснай форме гэтага стылю дапускаецца «сціплая» выразнасць кампліментарнага характару. 8. «Няправільнасці» і «адхіленні» ад нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы, характэрныя для мовы твораў Янкі Купалы, – гэта найперш канстатацыя фактаў беларускай мовы, пошукі нарматыўных адзінак.

12. *Растлумачце, чаму ў прыведзеных прыкладах з мастацкай літаратуры пэўныя словы і спалучэнні даюцца ў двукоссі.*

1. Свёкар быў звер і скупеча, «зямля ненаежная». 2. – Маўчы ты мне лепш са сваім «па-харошаму»! 3. Чаму ён [дзядзька] заўсёды, «як міленькі», як Ганна кажа, абы толькі ўбачыў ці пачуў нешта прыгожае, гатоў глядзець на яго, любавання і слухаць... (Я. Брыль). 4. І весела было хмаркам – яны ж збіраліся вандраваць па свеце, пачынаючы новае жыццё новага дня. А ў гэтай вандроўцы было так многа павабнасці і хараства. А калі яшчэ ўзяць пад увагу, што яны вольныя, не прыкаваны да якога-небудзь пэўнага месца, што яны «вечна халодныя, вечна свабодныя», што ў іх няма ні «родзіны, ні выгнання», як сказаў аб іх паэт, дык стане яснаю ўся іх радасць і паўната іх шчасця (Я. Колас).

13. *Вызначце адрозненні ў значэннях лексічных адзінак у парных сказах і скажыце, ад чаго яны залежаць.*

1. Светлыя, амаль ільнянога колеру ідзе валасы былі заколаты шырокім **грэбнем** на патыліцы.

На самым **грэбні** вала ідзе дарожка, абсаджаная старымі дрэвамі.

2. У рукі ўласныя свой лёс узяў народ вольналюбівы, на вогнішчах палацы ўзнёс, ператварыў балоты ў **нівы**.

– Жадаю поспехаў на высакароднай **ніве** асветы, – пакланіўся ён Рыце.

3. Навокала безлюдзь, нідзе ні душы, і птушкі **зляцелі**.

Наталля кінулася ў дзверы, адным махам **зляцела** па лесвіцы ўніз...

4. Гусі шчыпалі мураву жоўтымі **дзюбамі**.

[Галя] бачыла на школе шыферных дах і **дзюбу** вежавага крана.

5. За дзвярыма пачуўся **гучны** тупат.

Другі баран ні «бэ», ні «мя», а любіць **гучнае** імя.

6. [Наезнік] выхапіў з гарачкі шаблю і **замахнуўся** на Рыля.

Шарэйку толькі іншым разам шкада было, што некалі, будуючы хату, **замахнуўся** на вялікае...

7. Газы ў лямпе засталася адна **капля**.

Каплі дажджу, адганялі сон, бадзёрылі.

8. Нам Пятро спачатку загадаў **загадку**: мой кравец

Жыццёвы і творчы шлях Баршчэўскага поўны супярэчнас-

заўсёды колкі, бо на ім цей і **загадак**.
тырчаць іголки.

14. *З кожным словам складзіце мінімум па два спалучэнні: спецыяльна-навуковае (тэрміналагічнае) і агульнаўжывальнае.*

Узор: актуальны: актуальнае члянэнне выказвання (спец.) – актуальная тэма (агульнаўжыв.).

Актуальны, аналіз, вузел, год, горкі, губны, жаночы, залежны, звонкі, зуб, кіраванне, лава, поле, склон, тэма, хваля, яблык.

15. *Назавіце, у якім з прыведзеных словазлучэнняў агульнае для іх слова выступае ў больш канкрэтным, а ў якім – у абстрактным значэнні.*

Адкінуць шар – адкінуць канчатак; Гомельская вобласць – вобласць даследавання; кіраванне машынай – дзеяслоўнае кіраванне; мінеральныя крыніцы – літаратурныя крыніцы; слабы барэц – слабы характар; сямейны лад – граматычны лад, ядро арэха – ядро атама.

16. *Прачытайце сказы, вызначце лексічнае значэнне слова зямля. Зверце ваш семантычны аб'ём слова з дадзеным у тлумачальным слоўніку беларускай мовы.*

1. Як часта я жыў і табою / У разлугі з роднаю зямлёю / гадзіну смутку, летуцення / І момант радасці – натхнення! 2. Сама зямля без гною тлуста / І надта родзіцца капуста... 3. Даўно ўжо бацька жыў думою / Разжыцца ўласнаю зямлёю. 4. Травы, краскі адцвілі, / Ходзіць вецер па зямлі *Я. Колас*. 5. І над зямлёй пануем у вышотах, / І над зямлёй лунаюць караблі, / Як мёд пчала збірае рупна ў соты, / Збіраем скарб з зямлі і з-пад зямлі. 6. Кругом хвалі, нібы горы, – / Ні зямлі, ні неба. 7. Зямлі горсць толькі ўзяў у анучу. 8. З сонцам гадуе зямля вінаград, / Побач галіны цытрын, мандарынаў... 9. На нашым полі / Растуць бадылі, – / Ніхто іх не поле, / Не вырве з зямлі. 10. Немалую дарогу прайшлі мы па чужой і роднай зямлі (*Я. Купала*).

17. *Выявіце, ці ёсць розніца ў прыведзеных антонімах да аднаго і таго ж слова. Складзіце словазлучэнні ці сказы з кожным.*

1. Парадак – беспарадак, непарадак, хаос, анархія. 2. Пахвала – асуджэнне, ганьба. 3. Асабісты – агульны, грамадскі. 4. Вартасць – загана, недахоп. 5. Высокі – невысокі, нізкі. 6. Вясёлы – сумны, маркотны, пануры, хмурны. 7. Добра – кепска, дрэнна, блага, нядобра. 8. Друг – вораг, непрыяцель.

18. *Да прыведзеных інашамоўных лінгвістычных тэрмінаў падбярэце ўласна беларускія. Чаму ў навукавай тэрміналогіі існуе дублетная сінанімія? Як, на вашу думку, становіцца ці адмоўная гэта з'ява?*

Узор: субстантыў – назоўнік.

Білінгвізм –...; монасемія –...; гіпербала –...; полісемія –...; інверсія –...; прэфікс –...; лабіяльны –...; флексія –...

19. *Ад прыведзеных слоў-тэрмінаў утварыце тэрміны з супрацьлеглым значэннем. Растлумачце актуальнасць паняццёвай антаніміі ў навуковым стылі маўлення.*

Асіміляцыя –...; аптовы продаж –...; злачынства –...; афіксальны –...; гашаная вапна –...; правы –...; перадаццёжны –...; спад вытворчасці –...; абаронца –...

20. *Прачытайце тэкст І. Грамовіча, вызначце ў ім антонімы, іх стылістычную ролю і стыльовую прыналежнасць тэксту.*

Воблакі!.. Адкуль яны? Куды нясуцца?

Не наглядзецца на воблакі ў бязветраны дзень. Яны могуць расці, могуць знікаць, як дым.

У ветраны дзень часцей бываюць нізкія воблакі. Яны імчацца па небе на адной вышыні, як ганцы. Шпарка, без аглядакі, гуртом. Сонца між іх то выгляне, то схавецца. А зірнеш угору, вышэй верхавіння дрэў, туды, дзе бягуць шпаркія воблакі, бягуць здалёку ці зблізку, і падумаеш: «Гэта жыццё імклівае бяжыць. Якое яно імклівае!..»

Воблакі бываюць высокія і нізкія, рэдкія і суцэльныя.

Адны прыносяць яснасць, пагоду, другія – непагадзь і навальніцу.

21. *Падбярэце антонімы і сінонімы да прыметніка свежы ў прыведзеных словазлучэннях. Растлумачце адметнасць антаніміі і сінаніміі і яе актуальнасць у мастацкім стылі маўлення.*

Узор: Свежы хлеб – чэрствы, цвёрды, нясвежы; пульхны, мяккі.

Свежае сена, свежая рыба, свежае паветра, свежы след, свежая бялізна, свежы твар, свежыя навіны, свежы чалавек, свежыя сілы.

22. *Выявіце семантычную і стылістычную розніцу выдзеленых сінанімічных слоў у кожнай з прыведзеных груп сказаў.*

1. **Памёр** паэт, а песня будзе жыць. 2. **Сканаў** ціха, заснуўшы на печы і болей не прагнуўшыся. 3. І дзед злуецца ды гадае, калі

скапыцяцца паны. 4. Так і **здохнеш** адзін, у зямлю закапаюць, і не ўспомніць ніхто, што жыў на свеце такі Платон Шабуня...

1. Ад пагоні не проста Сцяпану **ўцячы**. 2. Васіль пачуў моцны ўдар па галаве нечым цвёрдым. – **Улізнуць** хочаш, сволач! 3. Таварыш Васіль, гаворачы, пазіраў скоса ў бакі, ці нельга **шмыгануць** на які-небудзь падворак. 4. Як бы мне **змыцца** ад паскуднага суседства такога? 5. А што, калі б сказаць яму: давай, брат, разам **махнём**?

1. Усёю пяцярнёю экскаватар у **дрогкі** кузаў сыпле жаўтазём. 2. Пасля **траскай** дарогі, са збожжам мяшкі на вазах спалі ўпокат, нібы парабкі.

1. Свішча **вецер**, глуха стогне, завывае ля дамоў... 2. Перад крамай на **скразняку** стаяла чарга жанчын за бульбай. 3. У стэпе **сухавеі** сады і рэчкі сушаць. 4. У прасторы – **ураган** сваволіць. 5. Уночы ён звычайна браў у гаспадыні чайнік і, карыстаючыся **брызам**, адплываў далёка ад берага. 6. Гуллівы **вятрыска** трэпле падалы іх спаднічак... 7. Рэзкі **сівер** падыхае, да касцей праймае...

1. Для **наступных** пакаленняў пад сяўбу раллю падымем. 2. Ён прынясе літаратуру і ўказанні аб **далейшай** рабоце. 3. Праз некалькі дзён пасля гэтага ішоў на **чарговае** заданне...

1. Крывыя **подпісы** мужыкоў занялі ўвесь ліст паперы! 2. Колькі ў яе розных **аўтографу**! Проста хвароба нейкая.

23. Прачытайце рады тэрмінаў-слоў а) лінгвістыкі – англіцызмы, германізмы, дэрсуізмы, паланізмы, русізмы, салецызмы; б) мінералогіі – айканіт, андрадыт, бакеліт, бранерыт, вітэрыт, гётыт, даўсаніт; в) батанікі – гадэцыя, гардэнія, гарцынія, глаксінія, камелія, лабелія, традэсканцыя, фуксія; г) хіміі – ванадый, германій, кюрый, мендзялевій, рэзерфордый, тулій, францый, эйнштэйній. Выведзіце іх адметнасць афармлення і ўтварэння ў кожным радзе.

24. Устанавіце значэнне агульнага слова ў парах словазлучэнняў. Дзе могуць выкарыстоўвацца ўстойлівыя метафарычныя спалучэнні?

Прагноз надвор'я – эканамічны прагноз; маршруты паездак – муршруты брацтва; святло сонца – святло ідэй; шлях да зорак – шлях да шчасця; акно ў сад – акно ў прыроду; дарога ў лес – дарога ў будучыню; культура паводзін – культура вытворчасці.

25. У прыведзеных фрагментах з твораў Я. Коласа выдзеліце сінонімы, устанавіце, чым яны адрозніваюцца і якая іх роля ў выкарыстанні.

Прабегшы некалькі хат, Арцём звярнуў на агароды, шуснуў у каноплі, адтуль разораю між капусты забег у надворак Юркі Труса, з надворка заламаў у вулачку і пасунуў проста да калодзежа.

Ціха бывае часамі на гэтай дарозе! Рэдка праедзе тут панская брычка, запражаная параю або тройкаю добрых, сытых коней; калінікалі празвініць тут паштовы званок. Часцей сустрэнецца простая мужыцкая каламажка, каторую дробным трушком пранясе худзенькі мужыцкі конік, падымаючы пыл і пясок, насохшы на сонцы, доўгім слупам; пратарахцяць драбіны сваімі рассохшыміся лёсткамі і з скрыпучымі, даўно не еўшымі дзёгцю, калёсамі. Цэлы абоз фурманак праедзе ціхім крокам з бочкамі са смалою або вугалем.

Гітлер вёў сябе так высока, што і крукам не дастаць яго носа. Ды й сказаць жа: шпарка ён увіхаўся на вайне ў Еўропе. У колькі дзён змітрэжыў панскую Польшчу, забраў Чэхаславакію, разлаташыў Францыю, Бельгію і даў такога чапаласу Англіі, што тая ледзь-ледзь увалакла хвост за свае астравы. У кароткі час змяў ён усю Еўропу, а потым і на нас рушыўся.

26. Якую – станоўчую ці адмоўную экспрэсію, нясе кожнае з прыведзеных слоў, што выкарыстоўваюцца ў мове газеты?

Вахта, ваяж, грабёж, дэвіз, заповіты, кліка, марыянеткі, наватар, патрыёт, пачын, поступ, пошук, правакацыя, правафланговы, прошукі, разгул, рубяжы, рэваншызм, рэжым, слава, сыны, сям'я, фасад, форум.

27. Складзіце атрыбутыўныя словазлучэнні, ужываючы прыметнікі аксамітны, залаты, глыбокі, кучаравы, прамы, ружовы, чужы ў прамым і пераносным значэннях. У тэкстах якога стылю яны будуць да месца?

28. Прачытайце словы, вызначце іх агульнаўжывальнае значэнне. Што ляжыць у аснове іх пераходу ў адзінкі тэхнічнай тэрміналогіі?

Віхор, галоўка, гняздо, грэбень, кажух, кропля, лейка, лыжка, мяшок, магазін, муфта, палец, плячо, стужка, хваля, шпілька.

29. *Вызначце спосаб утварэння слоў адліўка, ахалоджванне, вапнаванне, выпарванне, замыканне, запайка, каванне, надзіманне, паскарэнне, разраджэнне. У тэкстах якога стылю яны найбольш частотныя?*

30. *Перакладзіце тэкст на беларускую мову, устанавіце яго стылёвую прыналежнасць і асаблівасці выкарыстання лексічных сродкаў?*

Вирус – программа, которая может заражать другие программы путем включения в них модифицированной копии, обладающей способностью к дальнейшему размножению. Считается, что вирус характеризуется двумя основными особенностями: 1) способностью к саморазмножению; 2) способностью к вмешательству в вычислительный процесс (т. е. к получению возможности управления). Наличие этих свойств, как видим, является аналогом паразитирования в живой природе, которое свойственно биологическим вирусам. В последние годы проблема борьбы с вирусами стала весьма актуальной, поэтому очень многие занимаются ею. Используются различные организационные меры, новые антивирусные программы, ведется пропаганда всех этих мер. В последнее время удавалось более или менее ограничить масштабы заражений и разрушений. Однако, как и в живой природе, полный успех в этой борьбе не достигнут.

31. *Устанавіце значэнне слоў гарачыня, гаварыць, дзейсны, зручны, многа, патушыць шляхам падбору сінонімаў і антонімаў.*

32. *Прачытайце тэкст, перакладзіце на беларускую мову і вызначце яго стылёвую прыналежнасць. Як ахарактарызуеце выраз траянскі конь?*

Троянский конь – программа, выполняющая в дополнение к основным, то есть запрограммированным и документированным действиям, действия дополнительные, не описанные в документации. Аналогия с древнегреческим троянским конем оправдана – и в том, и в другом случае в не вызывающей подозрения оболочке таится угроза. Троянский конь представляет собой дополнительный блок команд, тем или иным образом вставленный в исходную безвредную программу, которая затем передается (дарится, продается, подменяется) пользователям ИС. Этот блок команд может срабатывать при наступлении некоторого условия (даты, времени, по команде извне и т. д.). Запустивший такую программу подвергает опасности как свои файлы, так и всю ИС в целом. Троянский конь действует обычно

в рамках полномочий одного пользователя, но в интересах другого пользователя или вообще постороннего человека, личность которого установить порой невозможно.

33. *Вызначце значэнне прыведзеных міжмоўных аманімічных слоў.*

Гарбуз – арбуз, калоша – калоша, карысць – корысть, плётка – плётка; другі – другой, падзельны – поддельный, рушыць – рушить, раскачваць – раскачивать, сварыцца – свариться.

34. *Адно і тое ж слова нярэдка характарызуеца варыянтнасцю месца націску. Растлумачце значэнне слоў (А) у залежнасці ад пастаўленага месца націску і выдзеліце (Б) той варыянт, што адпавядае норме сучаснай беларускай літаратурнай мовы.*

А. Завязка – завязка, запамятаць – запамятаць, дарма – дарма, музыка – музыка, непрыяцель – непрыяцель, неразвіты – неразвіты, паліца – паліца, плаціна – плаціна, развіты – развіты, тканне – тканне.

Б. Алкаголь – алкагаль, аснасціць – аснасціць, кілометр – кіламетр, крапіва – крапіва, кухарыць – кухарыць, міліметр – міліметр, Мозыр – Мазыр, навывет – навывёт, старыць – старыць, цэмент – цэмент.

2. Асновы рэдагавання і методыка карэктарскай праўкі на фразеалагічным узроўні

1. *Прачытайце сказы, назавіце выкарыстаныя ў іх фразеалагічныя адзінкі і ўстанавіце, правільна ці памылкова яны выкарыстаны.*

1. Абставіны ставяць на кон іх сумленне, гонар, мужнасць, само жыццё. 2. Не чакаць жа мне ля мора пагоды. 3. Права ўзняць голас супраць недахопаў мае кожны супрацоўнік. 4. Як жа гэта адважыцца, мой божа, узяць на чалавека руку! 5. Зруб хаты ўзвялі – першы рубікон прайдзены. 6. Не трэба так з-за пляча гаварыць, абражаць чалавека.

2. *Падбярыце да фразеалагізмаў беларускай мовы адпаведныя ў рускай. Параўнайце і зрабіце вывады.*

На свае вочы; на свае вушы; пускаць пыл у вочы; гаворыць сам за сябе; на самай справе; як з гусі /з гусака вада; і брывом не вядзе; не пакладаючы рук; па пятах.

3. *Прачытайце заголоўкі твораў беларускіх пісьменнікаў, растлумачце значэнне кожнага фразеалагізма і вызначце яго мэту выкарыстання як назвы твора. Дапоўніце прыклады такога ўжывання фразеалагізмаў.*

«Асінае гняздо» А. Якімовіча; «Вялікае сэрца» К. Чорнага; «З дарогі», «З дня ў дзень», «На ўсе рукі», «Не ўсе дома», «Чым хата багата» Я. Купалы; «На ростанях» Я. Коласа; «Жаба ў каляіне» К. Крапівы; «Грушы на вярбе» С. Шушкевіча; «Калі ласка» П. Броўкі.

4. *Выберыце з газет некалькі заголоўкаў-фразеалагізмаў ці змененых фразеалагізмаў. Вызначце іх ролю ў кожным выпадку.*

5. *Назавіце фразеалагізмы, утвораныя ад прыведзеных прыказак.*

1. Пакуль сонца ўзыдзе – раса вочы выесць. 2. Старога вераб’я на мякіне не правядзеш. 3. Лепш сініца ў руках, чым журавель у небе. 4. Абяцанка-цацанка, а дурню радасць. 5. Адальюцца воўку авечыя слёзы. 6. Губа не дура: знае, што прымае. 7. За двума зайцамі пагонішся, ніводнага не зловіш. 8. Пісьменнаму і кнігі ў рукі. 9. Не кладзі сабаку пальца ў рот, бо адкусіць. 10. Праўда вочы коле. 11. Сабака на сене ляжыць, сам не есць і другім не дае.

6. *Прачытайце сказы, вызначце, дзе фразеалагізмы выкарыстаны правільна, а дзе памылкова. Устанавіце тып фразеалагічнай памылкі, яе прычыну і адрэдагуйце сказы.*

1. Няўжо будзем чакаць з мора надвор’я. 2. Куды ж вы, братцы? Навастрылі вушы за лёгкім хлебам? 3. Глядзі, які прынцыповы знайшоўся! Прычапіўся як ліст у лазні да тазіка. 4. Воляй ці няволяй ён [настаўнік] перастае цікавіцца жыццём школьнікаў. 5. А запас кішэню не дзярэ. 6. Па ўсяму відаць, што яна ўпэўнена ў добрым выніку. 7. Непадалёк ад крынічкі і ўзяло свой рэй паэтычнае свята. 8. Грышка сеў за рычагі, крута развярнуў бульдозер, згарнуўшы гусеніцамі ў кучу грязь – паехаў: ручніком дарога! 9. Сёлета, дзякуй богу, у буслоў было толькі адно бусляня. 10. Бачыла яго, і па скуры паўзлі нервовыя мурашкі, казытала душу пачуццё, што гэты паважаны вяскоўцамі чалавек, магчыма, кахае яе. 11. Не, не можа яна паехаць, не дачакаўшыся Сяргея, не пагаварыўшы з ім душа ў душу. 12. Прышло пісьмо пра кіраўніцтва гаспадаркі, якое ліха ўцірае акулярны нават кантралёрам. 13. Засячы сабе на носе: адзнакі павінны быць высокімі, а не, дык ты мяне ведаеш. 14. Што ты цягнеш гуму,

думаі і рашай хутчэй. 8. Альфай і амегаі брыгадных падвозчыкаў было своечасовае назапашванне дабраякасных кармоў для жывёлы.

7. Прачытайце тэкставыя фрагменты з твораў В. Быкава, вызначце ў іх ужытыя без змен фразеалагізмы і назаўважце прычыну змянення.

1. – Лукашоў, пойдзеш замыкаючым. І каб ніякіх адставак. Паняў? – Панятна, – цвёрда адказаў сяржант і саступіў з лыжні, каб прапусціць наперад астатніх. – Тады марш! Яшчэ пару рыўкоў – і сініца ў шапцы. 2. У вайну ордэнаў з тры адхапіў, ну і паплыла галава ад гонару. 3. Здаралася, ён заставаўся на нядоўга камандзірам батальёна, даўжэй – камандзірам роты, немцы асабліва яго нідзе не білі, звычайна выходзіла так, што і Карпенка, налаўчыўшыся, даваў добрай здачы. 4. – Ну, даволі. Даволі капаць, – больш бадзёра і ласкава сказаў камандзір. – Акапаемся і заўтра як у мамкі за пазухай будзем. – Як у Мурла ў торбе, – жартоўна зазначыў Віцька Свіст. – І суха, цёпла, і гаспадар шануе. 5. – Ат, доўгая гісторыя. Гісторыя з геаграфіяй. Была справа, ага.

8. Прачытайце назвы газетных артыкулаў, назаўважце іх выток і параўнайце. Якая змена адбылася? Якая роля змены?

«Няма хаты з краю», «Крывая сцежка давядзе, «Кінем чарцы выклік, «Мядовы год», «Тое і пажнеш», «Кінуць камень у чужы агарод, «Ад расы да расы, «З тупіка ў тупік», «Сам-насам з вуліцай», «Хто ж адкрыў Амерыку?».

9. Прачытайце ўстойлівыя выразы і эквівалентныя агульнаўжывальныя словы. Якая розніца паміж імі? Дзе яны могуць ужывацца?

Браць пачатак – паходзіць, мазгавая эліта – вучоныя, раніца жыцця – маладосць, скласці зброю – здацца, сысці ў нябыт – памерці, узброеныя сілы – армія.

10. Прачытайце сказы, вызначце ў іх фразеалагізмы, іх значэнне і, па магчымасці, крыніцу паходжання.

1. Некаторыя хочуць прыкінуцца лаяльнымі, старанна працуюць, каб ціхай сапай нашкодзіць на любым участку народнай гаспадаркі (С. Грахоўскі.) 2. Вершы Пімена Панчанкі ваеннага часу, самыя пранізлівыя, самыя адкрытыя, увайшлі ў залаты фонд усесаюзнай

паэзіі (Р. Барадулін). 3. Як табе вядома, скончыў інстытут, завучам працаваў. Кватэру нажыў не горш за тваю. Сад, гарод. Як кажуць, поўны ажур (В. Быкаў). 4. У паветры пахла порахам. У гімназіі і ў іншых установах збіралі грошы на зброю і самую зброю (У. Караткевіч). 5. У 5-й батарэі выбыў са строю амаль цэлы разлік (І. Мележ). 6. Многія выводзілі маралі наконт таго, што ў багатых заўсёды бывае няўладзіца ў гэтых справах: бо грошы ды зямля граюць першую скрыпку, а маладыя – другую (Ц. Гартны). 7. Я ўжо навучыўся валодаць сабою, але любое спачуванне таварышаў па палаце адразу ж выбівала мяне з сядла (У. Дамашкевіч).

11. *Прачытайце сказы з вучэбнага дапаможніка Б. А. Плотнікава, вызначце ў іх фразеалагізмы, іх значэнне, стылёвую прыналежнасць. Абгрунтуйце іх ужыванне і выкажце свае адносіны да формы.*

1. Калі тлумачыць літаральна, слова ў слова, дык гэта – Справа Усеагульная, інакш кажучы – Рэспубліка. 2. Польскія магнаты ўзялі ўладу ў свае рукі і ў другой палове XVII ст. завалодалі ўсім палітычным жыццём на зямлі Беларусі. 3. У кожным разе, запоўніць белыя прагалы на карце Беларусі, дзе, можа, і не ступала ў мінулыя стагоддзі нага збіральнікаў фальклору, ды праліць святло на даўно знятае з карыстання слова або цэлы крылаты выраз. 4. Усё рабілася «на расійскі капыл»... 5. Час ад часу прыгадваюць гэты вызначальны для беларускай нацыі дакумент, але, шчыра кажучы, воз і цяпер не скранаецца з месца. 6. Перыяды заняпаду беларускай літаратурнай мовы прыпадаюць на XVIII ст. і пачатак XIX ст., аднак ужо ў другой палове XIX ст. беларуская мова адраділася, як Фенікс з пеплу, на народна-дыялектнай аснове.

12. *Прачытайце фрагменты з навуковых прац даследчыкаў беларускай літаратуры, вызначце ў іх фразеалагізмы, устойлівыя выразы і абгрунтуйце іх ужыванне.*

1. І ў гэтым ён мае рацыю. 2. У цэлым працэс баладызацыі паэзіі будзе праяўляцца ў творчасці згаданых і іншых паэтаў па-рознаму. І для гэтага ёсць усе падставы, бо нават класічная рамантычная балада, на першы погляд так далёкая ад рэальнасці, уздымала важныя праблемы, што хвалавалі нацыю, той або іншы нацыянальны клас. 3. І ўсё пад сілу герою балады. 4. Такім чынам, назіраецца суіснаванне, узаемадапаўненне і ўзаемаадмаўленне двух супрацьлеглых працэсаў – імкненне да стабілізацыі традыцыйных, выпрацаваных на працягу многіх дзесяцігоддзяў жанравых формаў і, з

другога боку, пошукі новых разнавіднасцей, да гэтага часу не ўласцівых нацыянальнай баладыстыцы. 5. Вось чаму здрада, што пусціла карэнні ў далёкім мінулым, здольна ў наш час нарадзіць фашызм і іншыя антычалавечыя «філасофіі» (І. Штэйнер).

1. Эпістальная спадчына пісьменнікаў XIX ст. раскрывае невядомыя дагэтуль рысы іх творчай індывідуальнасці, пашырае ўяўленне пра дыяпазон мастацкіх і прыватна-чалавечых інтарэсаў, прыадчыняе заслону над бязлітаснай палітыкай расійскай улады ў дачыненні да беларускага мастацкага слова. 2. Бедная беларуская мова! Косткай у горле стала яна для польскіх паноў, а з канца XVIII ст. і для расійскіх чыноўнікаў. Добра разумелі яны, што там, дзе жыве мова, там ёсць народ са сваёй памяццю... Таму і рабілі ўсё магчымае, каб падрэзаць крылы гэтаму слову на самым узлёце. 3. Дзённікавая форма вымагала запісаў па гарачых слядах падзей, па свежых уражаннях... І тым не менш побытавы аспект уласнага жыцця ва ўсіх дзённіках застаецца на другім плане. 4. Мемуары Я. Лучыны пралівалі святло на ход паўстання ў Ігуменскім павеце... 5. Сапраўды, праўда стала краевугольным каменем яго эстэтычнай і грамадзянскай пазіцыі. 6. Ва ўнісон душы пісьменніцы гучалі песні жанчын, іх аповеды пра нялёгкую долю. 7. Вымушаны дажываць апошнія гады на чужыне, ён на веку вечныя вярнуўся на радзіму сваімі кнігамі, сваімі геніяльнымі прарочымі ідэямі, якія жывілі не адно пакаленне беларусаў на доўгіх цяжкіх скрыжальях часу. 8. Ды і як дакажаш сваю правату, калі спекуляцыя ідзе па самым вышэйшым рахунку: пад сумленне ставіцца твая вернасць... 9. Галоўнае, што меў на ўвазе аўтар, – перадаць атмасферу, каларыт часу. Як і чым жыве факультэт на пачатку 1950-х гадоў? На першы погляд, нічога адметнага. Берасневіч гаворыць пра такія рэчы, пра якія на поўны голас загаварыла наша літаратура, прэса, грамадскасць літаральна на парозе новага стагоддзя. На высокай мажорнай нोце заканчваецца твор (Л. Прашковіч).

13. *Прачытайце тэксты, вызначце ў іх устойлівыя сродкі мовы, іх канкрэтнае назначэнне.*

Аб'ектам абследавання і наступнага адлюстравання Ж. Жыльерон абраў, натуральна, народную мову французай. У прыватнасці, французай у межах усёй Францыі, а таксама мясцовае насельніцтва Бельгіі, Швейцарыі і Італіі, мова якога з'яўляецца раманскай (дакладней кажучы, галараманскай). Зразумела, што гэта неабсяжнае мора людзей з іх ідыядыялектамі, з аднаго боку, а, з другога – акіян разнастайных моўных і дыялектных сродкаў.

Патрэбны былі навукова абгрунтаваныя абмежаванні як у адным, так і ў другім, якія б дазвалялі рашыць пастаўленую задачу па стварэнню дастаткова дэталёвай і выразнай панарамы французскай народнай мовы з найменшымі выдаткамі часу і намаганняў.

Для гэтага Ж. Жыльерон распрацаваў дзве выключна важныя рэчы для падобнага даследавання – апытальнік і сетку абследавання.

Апытальнік, як сведчыць яго назва, – гэта зборнік, дакладней, спіс пытанняў. Кожнае пытанне накіравана на высвятленне таго, які сродак мовы (дыялекту) характэрны маўленню для пэўнай мэты. У прыватнасці, у якія гукі ўвасабляецца пэўнае слова, як выглядае яго форма пры змяненні, якім словам называецца пэўны прадмет, з’ява прыроды і г. д. (А. Крывіцкі).

Зусім па-іншаму разглядаецца ў апошніх выданнях «Русского синтаксиса в научном освещении». Па-першае, тут ужо павялічваецца вага сінтаксічных і семантычных крытэрыяў у вызначэнні прыслоўя.

Па-другое, у апошніх выданнях «Русского синтаксиса в научном освещении» прыслоўю аддаецца большая ўвага: яно ставіцца ў адзін рад з назоўнікам, прыметнікам і дзеясловам.

Варта зазначыць, што Пяшкоўскі ў адпаведнасці са сваімі поглядамі інакш акрэсліваў і аб’ём катэгорыі прыслоўя: у склад прыслоўя ім не ўключаліся ні безасабова-прэдыкатыўныя словы, ні дзеепрыслоўі.

Такім чынам, відаць, што сярод вучняў Ф. Ф. Фартунатава ў поглядах на прыслоўе мала агульнага; Шахматаў жа (як і Пяшкоўскі у сваіх апошніх работах) зусім адмовіўся ад фармалізму фартунатаўскай школы (П. Шуба).

14. *Прачытайце рады сінанімічных фразеалагізмаў, вызначце агульнае значэнне і ўстанавіце адрозненне кожнага ў сінанімічным радзе.*

Абводзіць вакол пальца, абуваць у лапці, бакі забіваць, браць на арапа, браць на вудачку, браць на пушку, вадзіць за нос, вешаць лапішу <на вушы>, віляць хвостом, выводзіць у поле, гнуць дугі, гуляць у ката і мышку, задурываць галаву, замазваць вочы, круціць хвостом, настаўляць акуляры.

Адзін крок, за плячамі, не за гарамі, пад бокам, пад рукамі, пад <самым носам>, рукой падаць.

15. *Падзяліце фразеалагізмы на групы: 1) з дзеепрыметнікамі як формай і 2) як адзінамагчымай формай дзеяслова; 3) з дзеепрыслоўем*

як формай і 4) як адзіна магчымай формай дзеяслоўнага кампанента. Да адзінак 1-й і 3-й груп прывядзіце пачатковую форму дзеяслова.

Адным мірам мазаны, адпраўлены на той свет, адрэзаны кавалак, ветрам падбіты, віламі па вадзе пісана, выпусціўшы пару, галава забіта, губляючы грунт пад нагамі, дражнячы гусей, закладваючы асновы, збітая з тропу, збіты з панталыку, кінуўшы вокам, ламаючы галаву, махнуўшы рукою, навастрыўшы вушы, не думаўшы не гадаўшы, не лыкам шыты, не пакладаючы рук, паклаўшы руку на сэрца, прапусціўшы міма вушэй, пушчаны ў ход, спусціўшы рукавы, стрэляны верабей, у гарачай вадзе купаны, узяўшы ў пераплёт, як вады ў рот набраўшы, як жару ўхапіўшы, як заведзены, як пшаніцу прадаўшы, як укопаны, як у ваду апушчаны.

16. *Складзіце сказы з фразеалагізмамі 3-й і 4-й груп з напярэдняга задання і дайце ім лінгвістычную характарыстыку.*

17. *Дайце стылёвую характарыстыку фразеалагізмам-сінонімам.*

Толькі і бачылі; <і> след прапаў; як вадой змыла; як ветрам здзьмула; як <і> не было; як маланкай спаліла.

На поўную катушку; па ўсіх правілах; чын па чыну; чын чынаром; чын чынам; чэсць па чэсці; як мае быць; як след; як належыць.

18. *Артыкул пра навольнасць і адставанне пры правядзенні сельскагаспадарчых работ пададзены з загалоўкам «У час па чайнай лыжцы». Які сэнс можа несці такі заглавак? Якая памылка дапушчана?*

19. *У заключэнні навуковага артыкула В. Вячоркі выдзеліце ўстойлівыя выразы, укажыце іх функцыю, наяўнасць ці адсутнасць эмоцыі.*

Такім чынам, у развіцці лексічнага складу ЗВБЛМ (заходні варыянт беларускай літаратурнай мовы) выявіліся дыялектычна звязаныя паміж сабой тэндэнцыі. З аднаго боку, праяўляўся ўплыў больш развітых моў: рускай і асабліва польскай. З другога – палітычная сітуацыя ў Заходняй Беларусі і іншамоўны ўплыў аб'ектыўна спрыялі развіццю пурыстычных тэндэнцый. Таму на пачатку разгледжанага перыяду ўплыў польскай і рускай моў выяўляўся найперш у форме прамых запазычанняў. У 30-я ж гады

нейтральная лексіка вызвалася ад відавочных паланізмаў і русізмаў. Іншамоўны ўплыў стаў выяўляцца на больш высокіх узроўнях лексікі: у тэрміналогіі, абстрактнай лексіцы. Скарацілася доля прамых запазычанняў на карысць калек. Але захавалася вялікая колькасць дублетаў, што сведчыць пра незавершанасць фарміравання лексічнай сістэмы ЗВБЛМ.

20. *Прачытайце сказы з публіцыстычных артыкулаў Я. Коласа, вызначце ў іх фразеалагізмы і мэту іх выкарыстання.*

1. Кожная справа адбываецца ў нашай краіне пад знакам міру.
2. Максім Багдановіч па праву заняў месца ў нашай маладой паэзіі.
3. Але ні ценю роспачы і безнадзейнасці не нясуць на сабе воіны Савецкай Арміі.
4. Яны [нямецкія разбойнікі] памылі яго, пачысцілі, прыгладзілі і апранулі, далі яму адукацыю ў духу рэакцыйнай чалавеканенавіснасці навукі і зрабілі яго сваім фюрэрам, Адольфам Гітлерам.
5. Аднак беларускі народ з чэсцю адстаяў сваю свабоду і незалежнасць.
6. Жыццё – няспынны рух наперад і барацьба ў імя прагрэсу, сацыяльнай праўды і справядлівасці, барацьбы за свабоднага чалавека.

21. *Выберыце з прыведзеных фразеалагізмаў спачатку біблейскія і створаныя на аснове лацінскіх выслоўяў і старажытнагрэчаскіх міфаў, а затым – запазычаныя з іншых моў і агульныя для славянскіх моў.*

Перакаваць мячы на аралы; плоць ад плоці; косць ад косці; кануць у лету; яблык разладу; з вышыні птушынага палёту; ліць кракадзілавы слёзы; плячо ў плячо; аддаць жыццё; аддаць даніну; залаты фонд; па апошняму слову тэхнікі; судны дзень; распяць на крыжы; ні на ёту; закласці фундамент; ад альфы да амегі; юдаў пацалунак.

3. Асновы рэдагавання і методыка карэктарскай праўкі на марфалагічным узроўні

1. Вызначце памылкі ў прыведзеных ніжэй выпадках маўлення дыктараў радыё і ўстанавіце іх прычыну. Адрэдагуйце .

1) ...героі Фаўзла нясуць у сябе таямніцу (праграма «У рытме дня»); 2) ...мы не можам дазволіць сябе паўтарыць гэта ў Латвіі («Постфактум»); 3) ...у экспазіцыі больш за паўтысяч работ («Навіны

культуры»); 4) Кіраўнікі ВНУ сабралі'ся разам («Падзеі дня»); 5) У першым матчы мацней былі хакеісты «Атланта» («Спорт – 24»).

2. З дапамогай слоўніка растлумачце тэрміны авіза, жыра, інкаса, нета, ноў-хаў, сальда, сконта, франка, эмбарга, ралі і вызначце іх агульную марфалагічную рысу. Дапоўніце спіс прыкладаў такога тыпу.

3. Утварыце і запішыце ад назоўнікаў брат, сястра, бацька, дзед, Броўка, ластаўка, цётка, дзядзька, герой, Саша (ён, яна), бабуля, жонка, муж, Валодзя, Алесь, Алеся, ляснік, цесць, цешча, птушка, бусел, Купала, Колас прыналежныя прыметнікі. Параўнайце ўтвораныя прыналежныя прыметнікі беларускай мовы з адпаведнымі ім у рускай. Вашы вывады?

4. Перакладзіце сказы на беларускую мову, параўнайце формы выразэння гранічнай якасці ў беларускай і рускай мовах і зрабіце вывады.

1. День юмора – веселейший из всех праздников. 2. По утверждению многих, славянские женщины красивейшие в мире. 3. Полоцк – один из древнейших городов Беларуси. 4. Роман Владимира Короткевича «Нельзя забыть» – интереснейшее из всех прочитанных мною за последнее время произведений. 5. Д. И. Менделеева считают одним из величайших ученых и известнейшим в мире оратором.

5. Прачытайце, знайдзіце памылкі ў сказах і адрэдагуйце іх. Растлумачце прычыну кожнай памылкі.

1. Выпрабавальны тэрмін... сканчаецца толькі 28 студзеня. 2. ...абраны ён быў на пяць гадоў, і сёлета ягоны час сканчаецца. 3. Некалькі штрыхоў да творчага партрэта Віктара Яраца. 4. Насуперак аргументам Януся Малеца. 5. Бадай, самае важнае ў прапагандысцкай рабоце – уменне рухаць калектыў наперад метадам «мазгавых атак». 5. Паспела маліна ў гаях.

6. Прачытайце эквівалентныя тэрміны з апорным словам-назоўнікам беларускай і рускай моў. Вызначце граматычную асаблівасць іх у кожнай мове і магчымыя памылкі пры іх ужыванні.

Бесперапынны рабочы тыдзень – непрерывная рабочая неделя, поўны сабекошт – полная себестоимость, аптовы гандаль – оптовая торговля, беспрацоўе – безработица, страта – убыток, час – время, знак якасці – знак качества, другасная сыравіна – вторичное сырье,

незавершаная вытворчасць – незавершенное производство, дапамога – пособие, прыбытак – прибыль, рамонтная гаспадарка – ремонтное хозяйство, рацыянальная прапанова – рациональное предложение.

7. Прачытайце тэксты, вызначце месца і ролю ў іх трывальна-часавых формаў дзеясловаў-выказнікаў, на аснове чаго выкажце ваша меркаванне пра стыльвую прыналежнасць кожнага тэксту.

Зіма для птушак – вялікае выпрабаванне. Але пакутуюць яны больш не ад холаду, як лічаць многія, а ад недахопу ежы. І асабліва цяжка бывае птушкам у марозныя і завірушныя дні, калі ўсё жывое ў лесе быццам замуроўваецца ў сваіх патаемных сховішчах. І ляцяць тады птушкі да чалавека. У вёсках яны чародкамі залятаюць у хлявы, свірны, дзе заўсёды можна чым-небудзь пажывіцца, у гарадах – аблепліваюць вокны дамоў, залятаюць на балконы, а бывае, што наведваюцца нават у кватэры. І гэта не дзіва, з такімі паводзінамі птушак мы сустракаемся даволі часта *«Родная прырода»*.

Груша цвіла апошні год. Усе галіны яе былі ўсыпаны бурным бела-ружовым цветам. Яна кіпела, млела ў пчаліным звоне і распасцірала ў яго ззянні маленькія, кволыя пальцы новых парасткаў.

Аднак надыходзіла яе апошняя часіна.

Дняпро падбіраўся да яе спакваля, як разбойнік. У вечным сваім імкненні скрышыць правы бераг ён падступаў у палавень зусім блізка да яго, гвалтоўна вырываў кавалкі берага. Потым адступаў, і трава літасціва спяшалася залячыць раны, нанесеныя Дняпром. А наступнай вясной ён вяртаўся зноў. І з часам абкружыў грушу з усіх бакоў. Гэты апошні год яна стаяла толькі сілай сваіх каранёў (*У. Караткевіч*).

Зваротак – гэта катэгорыя вуснага маўлення. Ён часцей за ўсё выкарыстоўваецца ў прамой мове з мэтай прыцягнуць увагу суб'яседніка да выказвання. У дзелавым, афіцыйным маўленні ў ролі зваротка выступаюць уласныя імёны, назвы асоб па грамадскаму становішчу, прафесіі, пасадзе і г. д. Зваротак тут звычайна стаіць у пачатку выказвання, з'яўляючыся лаканічным і яркім прыёмам вылучэння адрасата.

У размоўным стылі зваротак часта стаіць у сярэдзіне сказа і нават у канцы яго. У гэтых выпадках той, хто гаворыць, называючы суб'яседніка, выражае свае адносіны да яго, выкарыстоўвае зваротак для стварэння непасрэднасці маўлення (*М. Цікоцкі*).

8. *Прачытайце сказы, знайдзіце памылкі пры ўтварэнні ступені параўнання прыметніка або прыслоўя, устанавіце іх прычыны.*

1. Хлопец не хацеў ведаць, што яго сябра разумней за яго. 2. Глеба на Случчыне тлусцей, чым на Палессі. 3. Хмарка была шчаслівей за ўсіх на ўсім белым свеце. 4. З узгорка ўзяўшы разбег, ручаі звіняць званчэй. 5. Маладая князеўна за ўсіх прыгажэй.

9. *Прачытайце прыказкі і запішыце, выбраўшы з прыведзеных у дужках часціц не ці ні патрэбную. Растлумачце свой выбар.*

1. Адзін у полі (не, ні) воін. 2. Без Бога (не, ні) да парога. 3. Вады (не, ні) засіліш (не, ні) паварушыўшыся, рыбкі (не, ні) зловіш (не, ні) намачыўшыся. 4. Што (не, ні) робіцца, усё на лепшае. 5. Адна галавешка і ў печы (не, ні) гарыць, а дзве і ў полі (не, ні) гаснуць. 6. Што (не, ні) край, то свой абычай. 7. Атаўка – сёну прыбаўка, ды (не, ні) мог скасіць Саўка. 8. Што (не, ні) галава, то розум. 9. (Не, ні) у свае сані (не, ні) садзіся. 10. Адклад (не, ні) ідзе на лад.

10. *Прачытайце сказы, перакладзіце іх на беларускую мову. Звярніце ўвагу на выкарыстанне формаў ступені параўнання якасных прыметнікаў у рускай і беларускай мовах.*

1. Годам к сорока борода Тихона уже кое-где серебрилась. Но красив, высок, строен был он по-прежнему; лицом строг, смугл, чуть-чуть ряб, в плечах широк и сух, в разговоре властен и резок, в движениях быстр и ловок (И. Бунин). 2. Глубоки наши светлые воды, широка и привольна земля (М. Исаковский). 3. – Я вот что предлагаю... Я согласен. – А я не согласна. – Почему же вы не согласны? (И. Тургенев). 4. Не мог угадать, какой надо взять голос – повыше или пониже (К. Федин). 5. Гаврилов был в тысячу раз добрей и глупей меня (И. Тургенев). 6. А в необыкновенно прозрачном воздухе стояла такая свежесть, точно весь мир божий только что выкупался, отчего стал моложе и здоровей (А. Чехов).

11. *Перакладзіце аднакаранёвыя прыслоўі і прыметнікі на беларускую мову, утварыце магчымыя формы ступеней параўнання ў кожнай мове. Зрабіце вывады аб прычынах магчымых памылак.*

Весело – весёлый, высоко – высокий, далеко – далёкий, красиво – красивый, крепко – крепкий, молодо – молодой, светло – светлый, сладко – сладкий, старательно – старательный, усердно – усердный, чисто – чистый, хорошо – хороший.

12. Лічыцца, што дзеепрыметнікі з суфіксамі -ем, -ім, -ач, -яч, -уч, -юч, як і прыметнікі, што ўтвораны ў выніку пераходу такіх дзеепрыметнікаў, не адпавядаюць нормам беларускай мовы. Ваша меркаванне адносна прапанаваных П. У. Сцяцко магчымых варыянтаў замест такіх дзеепрыменікаў, што прыведзены ніжэй.

Дзялімае – дзельнік, камплектуючыя часткі – камплектаваныя часткі, дзікарастучы – дзікарослы, дубліруючы склад – дублёравы склад, жадаючыя – ахвотныя, ахвотнікі; ахоўваемы – падахоўны, апаніруючая арганізацыя – арганізацыя-апанент, веруючы – вернік.

13. Параўнайце дзеепрыметнікі рускай і беларускай моў. Вызначце ўсе паказчыкі іх адрознення.

Разгорачаны – разгарачаны, прыведзены – прыведзены, раздзельны – раздзелены, розданы – раздадзены, завоёваны – заваяваны, разлучаны – разлучаны, размешчаны – размешчаны, распылены – распылены, заселены – заселены.

14. Прачытайце эквівалентныя выразы рускай і беларускай моў, параўнайце формы ўжытых прыметнікаў. Што іх адрознівае?

Взыскание алиментов невозможно – спагнанне аліментаў з’яўляецца немагчымым; сделка невозможна – здзелка несапраўдная; соглашение обязательно – пагадненне абавязковае; постановление обязательно – пастанова з’яўляецца абавязковай.

15. Прачытайце тэксты. Звярніце ўвагу на выкарыстанне ў іх аддзяслёных назоўнікаў і вызначце іх стылёвую функцыю.

І поўдзень, і вечар, і ззянне дзянніцы,
Прасторы надзем’я, ружовыя далі, –
У моманце кожным сустрэчанай хвалі
Пакінуў мне вобраз твой след бліскавіцы;
З табою я ў шчасці, з табою і ў жалі,
Ты ўсюды мне зыеш блісканнем дзянніцы.
Ты – мая радасць, маё летуценне,
Ты – песня натхнення,
Ты зорак блісканне,
Ты голас світанна,
Ты – краскавых струн дрыгаценне;
Ты – водгук сэрца, душы парыванне,

Ты – выплыванне
Вясёлкі агністай,
Ты – блеск прамяністы,
Ты – сонцавых косак блуканне... (Я. Колас).

Хлебапечэнне – тэхналагічны працэс вытворчасці хлебных вырабаў. Складаецца з наступных аперацый: прасейванне мукі, магнітная ачыстка яе і змешванне паводле рэцэпта; растварэнне і фільтрацыя солі; падрыхтоўка дражджэй. На цестамясільных машынах гатуюць цеста з пшанічнай мукі з дабаўленнем дражджэй, з аржаной – аржаных заквасак. Цеста бродзіць пры тэмпературы 30° С, пры гэтым утварае смакавыя і араматычныя рэчывы, набывае порыстасць. Гатовае цеста дзеляць на кавалкі пэўнай масы і формы залежна ад гатунку вырабу (БелСЭ).

16. Параўнайце пары дзеясловаў закончанага трывання беларускай і рускай моў і вызначце сродкі ўтварэння трывальных пар у кожнай. Ваш вывад у выглядзе правіла, няведанне якога прыводзіць да памылак.

Адрадзіць – возродить, выкрыць – раскрыть, вымыць – умыть, пашыць – сшить, забяспечыць – обеспечить, заручыць – обручить, зацвердзіць – утвердить, знясілець – обессилеть, зняславіць – обесславить, пазбегнуць – избежать, паўстаць – восстать, раскрошваць – крошить, сасніцца – присниться, спакаваць – упаковать, застацца – остаться, убельваць – выбеливать, убінтаваць – забинтовать, угрэцца – разогреться, уз'ехаць – въехать, успомніць – припомнить.

17. Прачытайце тэксты. Вызначце, якую частку ад агульнай колькасці слоў у кожным тэксце складаюць назоўнікі? А якую addзеяслоўныя назоўнікі? Назавіце стылёвую прыналежнасць кожнага стылю.

Артыкул 2. Ахова зямель

Ахове падлягаюць усе землі. Калгасы, саўгасы і іншыя землекарыстальнікі абавязаны выкарыстаць землі найбольш рацыянальна, на аснове дадзеных аб асаблівасцях глеб і з улікам іншых мясцовых умоў распрацоўваць і ажыццяўляць комплекс агратэхнічных, агралесамеліярацыйных і проціэразійных мерапрыемстваў, накіраваных на павышэнне ўрадлівасці глеб.

Выкарыстанне зямель у сельскай гаспадарцы, а таксама іншых прыродных рэсурсаў, звязаных з зямлёй (воды, расліннае покрыва), не

павінна прыводзіць да скарачэння сельскагаспадарчых угодкаў або зніжэння ўрадлівасці глеб.

Прадпрыемствы і арганізацыі, якія выконваюць вышукальныя і будаўнічыя работы, здабычу карысных выкапняў, абавязаны прыводзіць закранутыя работамі землі ў стан, прыдатны для выкарыстання ў сельскай гаспадарцы, пад лесапасадкі, для стварэння вадаёмаў і іншых мэт.

Пры ажыццяўленні агра-тэхнічных і лесаэксплуатацыйных работ, а таксама работ у дарожным, гідратэхнічным і іншых відах будаўніцтва забараняецца ўжыванне прыёмаў і метадаў, якія садзейнічаюць забалочванню, змыванню, выдзіманню і аплыванню глеб і грунтаў, утварэнню яроў, развяванню пяскоў і іншым формам страты ўрадлівасці глеб (*Закон аб ахове прыроды ў Беларускай ССР*).

Вельмі важную ролю адыграла беларуская мова ў станаўленні беларускай дзяржаўнасці ў пачатку XX стагоддзя. Сапраўды, нацыянальнае адраджэнне беларусаў у XIX стагоддзі пачалося менавіта са стварэння новай літаратурна-пісьмовай мовы. .. Гэта было надзвычай важна. Таму што ў дадзеным выпадку спрацавала формула: ёсць самастойная літаратурная мова – ёсць народ з уласнай адметнай культурай і мовай, які мае права на сваю дзяржаўнасць. Несумненна, гэтая акалічнасць, магчыма, у першую чаргу стала асноўным аргументам на карысць стварэння БССР у 1918 годзе. Збыліся, такім чынам, прарочыя словы Янкі Купалы, які ў свой час напісаў: «І беларус можа змясціцца ў сям'і нялічанай славян».

На працягу XX стагоддзя беларуская мова даказала сваю жыццёвасць і неабходнасць. Нягледзячы на многія складанасці і праблемы, асаблівасці моўнай сітуацыі, яна заўсёды была асноўным фактарам падтрымання нацыянальнай культуры і нацыянальнай свядомасці народа (*А. А. Лукашанец*).

18. *Перакладзіце фрагменты сказаў з заканадаўчых рускамоўных тэкстаў на беларускую мову. Вызначце спосабы перадачы дзеяпраметнікаў рускай мовы на беларускай.*

*Государство диктатуры пролетариата, осуществляющее свои задачи... – ...; срок, **исчисляемый** по месяцам, ... – ...; по делам, **производящимся** в народном суде – ...; лицами, не **имеющими** надлежаще удостоверенного звания доктора или хотя бы **имеющими** это звание, но **совершающими** эти действия, в условиях, не **соответствующих** проведению хирургической операции – ...; куда направляется **уклонившийся** от призыва – ...; если **оставивший** без*

помощи – ...; против посягательства на личность и права **обороняющегося** – ...

19. Прачытайце сказы, выпішыце выдзеленыя ў іх словы і перакладзіце на рускую мову. Якія марфалагічныя асаблівасці характэрны ім у кожнай мове?

1. Адышлі **суніцы**, выбралі **чарніцы**, перастала рыбка брацца на кручок. 2. Ідуць у **брусніцы** дзеўкі, маладзіцы, а Міхася цягне бор і хвайнячок (*Колас*). 3. Мая качка-небарачка па рацэ плывае, **качанят** купае, клічучы: ква-ква-ква! 4. Сын чацвёрты: – Хачу лётаць птушкаю крылатай, мераць неба ў самалёце над тваёю хатай. **Арлянём** сябе ў сне бачу, не знаю спакою... Хачу быць я, мой ты бацька, лётчыкам-героем (*Купала*). 5. – Дзякуй, дзеткі! На дарожку вось вам крышачку **сунічак**, сакавітых грушак-дзічак (*Рагаўцоў*).

20. Прачытайце сказы, выбраўшы з прапанаваных у дужках патрэбны займеннік. Чаму выкарыстанне гэтых займеннікаў вядзе да памылак?

1. Блукаючы, думаў сам (*сабе, сябе*), што я магу зрабіць добрага ў такім пагарджаным усімі воўчым абліччы. 2. Бягу праз пушчы і дзікія пустэчы, падаю ў засені густых ялін; тут, зірнуўшы на (*сабе, сябе*), убачыў, што рукі і ногі мае ўжо перамяніліся ў воўчыя лапы... 3. Думкі пачуцці ў мяне засталіся чалавечыя, памятаў мінулае і, задумваючыся пра сваё цяперашняе жыццё, мучыў (*сабе, сябе*) лютай распаччу, не ведаючы, ці будзе калі канец гэтаму няшчасцю. 4. У нешчаслівы час выйшаў на паляванне; хадзіў дзень навывал, а бачыў толькі дзятлоў, што дзяўблі (*сабе, сябе*) на сухіх хваінах. 5. Сеў ён на калоду і думае сам (*сабе, сябе*): «Кепска будзе; пан не дасць веры, што я шчыраваў на ўсю поўніцу... ». 6. Сямён кліча яго да (*сабе, сябе*), але сабака не рушыць з месца, а толькі глядзіць як шалёны... 7. Бегаючы па лесе і збіваючы веццем полымя, папалілі мы (*сабе, сябе*) вопратку. 8. Вось так і жыў Сымон Латушка, адзін, не звязаны нічым, сам (*сабе, сябе*) пан, сам (*сабе, сябе*) служба, ды ліха сталася і з ім.

21. Прачытайце сказы, выдзеліце формы прыметнікаў і дзеепрыметнікаў. Растлумачце прычыну іх выкарыстання. Як гэта звязана са стылёвай прыналежнасцю сказаў?

1. Услон драўляны бліжэй падсунут к лучніку. 2. У ценю пад дубам, дзе ззяе рака, малюнак разгорнут дзівосны: ляжыць чалавек,

задае храпака, ці то стомлены, ці то п'ян злягка ад пахаў, што шлюць сюды сосны. 3. Можа я хворы, стомлен дарогай, цяжкай развагай прыгнечан, прыбіт, – спраўлюся, дружа, з млявай знямогай, будзе яшчэ плыць ён, мой плыт. 4. На сяле, як дзень Месяц ясен, чыст. 5. А таму, што вочы сіні, пакахаў яе хлапчына. 6. А цёмны бор высок.

22. Прачытайце тэксты. Вызначце ў кожным з іх дзеясловы, дайце ім характарыстыку і вызначце іх ролю ў кожным тэксце.

Цукар, харчовы прадукт з цукровых буракоў або цукровага трыснягу; складаецца з цукрозы. Тэхналагічны працэс вырабу цукру з цукровых буракоў (маюць 17–20 % цукрозы): буракі мыюць і разразаюць на тонкую стружку; на дыфузійных апаратах з яе атрымліваюць дыфузійны сок, які апрацоўваюць нягашанай вапнай (дэфекацыя) і вуглякістым газам (сатырацыя); потым сок фільтруюць, насычаюць сярністым газам (сульфітацыя), выпарваюць і атрымліваюць утфель – цукровы сіроп, сумесь крышталікаў цукрозы і міжкрыштальнага сіропу. Крышталікі аддзяляюцца на цэнтрыфугах, прамываюцца і высушваюцца, атрымліваецца цукар-пясок (БелСЭ).

І вось Марына падб'ягае
На дапамогу ў самы час,
А ў часе помач – дарагая,
Што ўжо засведчана не раз.
Пайшла работа дружна, швыдка,
Сянцо зграбаюць у валкі

І ставяць копу ўвачавідкі,
А дождж ужо каля ракі,
Шуміць, гудзе. Заслонай белай
Дубы акрыліся, кусты,
І лінуў дождж, буйны, густы,
І ўсё навокал зашумела
(Я. Колас).

23. Прачытайце верш М. Танка, вызначце дзеепрыметнікі і іх ролю ў тэксце.

Глухая патрызанская дарога,
Зарослая ўспамінамі,
Зашыфраваная дзятламі,
Замаскіраваная лістападам,
Затканая павуціннем
Бабінага лета.

Яе не цяжка сёння абмінуць
Або – ў разводдзе –
і дамоў вярнуцца,
Калі не пільна ехаць.
Чаму ж абапал яе
Столькі курганоў?

Знаць, быў час,
Калі толькі яна
І вяла да жыцця.

24. *Прачытайце верш М. Танка, вызначце ў ім прыём увядзення і функцыю дзеепрыслоўяў.*

Аслепшы,
Яшчэ можна з кульбакай
Дарогу дадому знайсці.

Аглухшы,
Яшчэ будзеш чуць
Скрып дзвярэй сваёй хаты.

Анямеўшы,
З сябрамі бяседу вясці
Ва ўспамінах.

Толькі страціўшы Радзіму,
Будзеш, як камень,
Сляпы, і глухі, і нямы.

25. *Прачытайце сказы, вызначце месца ўжывання і стылістычную ролю злучніка і ў кожным з іх.*

1. Помню: маці заўсёды клалася спаць толькі пасля таго, як засыналі і дзеці ў запечку, і куры на курасаднях, і косы, заточаныя пад страхой, і вілы з памялом у качарэжніку, і яблыня, загледзеўшыся ў студню, і аблокі над страхой буслінай, і палявая дарога, закалыханая жытам (М. Танк). 2. Да традыцыйна выдзеленых тыпаў сказаў (спалучальныя, раздзяляльныя і супраціўныя) былі далучаны яшчэ два: паясняльныя сказы (спецыфічныя паказчыкі сувязі злучнікі гэта значыць, а іменна) і далучальныя (В. Рагаўцоў). 3. Такім чынам, функцыянальны стыль мовы – гэта грамадска ўсвядомленая, унутрана аб'яднаная спецыфічная сістэма моўных сродкаў, якая абумоўлена мэтамі і прынцыпамі адбору гэтых сродкаў у той ці іншай сферы грамадскай дзейнасці (навукавай, дзелавай, публіцыстычнай і г. д.) і найлепшым чынам абслугоўвае зносіны ў гэтай сферы (М. Цікоцкі).

26. *Прачытайце сказы, вызначце, прамы ці адваротны парадак слоў у іх, дапішыце канчаткі дзеясловаў і абгрунтуйце свой выбар.*

1. Прайшл(-і, -о) колькі дзён. 2. Адчыняюцца вароты, на падворак заязджа (-юць, -е) некалькі вазоў. 3. Кожны подых ветру, кожнае слова яго зараз жа падхоплівал(-а, -і) тысячы галасоў. 4. У гэты час падышл(-і, -о) трое самаабілізаваных сялян. 5. У панскім доме спаткалі яшчэ трох дзецюкоў і ўшасцярых выйшл(-і, -а) на вуліцу.

27. *Прачытайце сказы, знайдзіце ў іх памылкі і адрэдагуйце з улікам нормы ўжывання дзеепрыметніка ў беларускай мове.*

1. Ад характару азначэння пры назоўніку наогул можа залежаць і від выражаемых адносін... 2. У святле цікавячай нас праблемы варта спыніцца, хаця б коратка, на ўзаемаадносінах У. І. Леніна і А. М. Горкага. 3. Захаванне адзінства арфаграфічных норм пісьмовай

мовы як стабілізуючы фактар у сферы моўнай камунікацыі. 4. Аснову амаль усіх аналізуемых сатырычных вершаў складае гратэск. 5. Таму кожнае сцябло з сядзячымі на іх галінкамі-шчотачкамі – выдатны сродак для чысткі паверхні. 6. Узначальваемыя ім стралкі і аўтаматчыкі выратавалі акружаны гітлераўцамі разлік станкавага кулямёта. 7. Разгледзім гэта на часта сустракаемых у друку фразеалагізмах.

28. *Прачытайце сказы і выдзеліце сінанімічныя канструкцыі з прыназоўнікамі. Ці можна іх мяняць ва ўсіх выпадках ужывання?*

1. Не спаткаўшыся з імі, дзяўчына ішла далей паўз дарогу 2. Ішла яна побач дарогі так, каб не кідацца людзям у вочы 3. Мы ішлі ўзбоч дарогі па іржышчы. 4. Атрад накіраваўся не на станцыю, а ўздоўж чыгункі на ўсход. 5. Побач чыгункі... ужо цягнулася доўгая жоўтая паласа адтаўшай зямлі. 6. Праязджаючы па горадзе, я на імгненне прыпыніў машыну на беразе Свіслачы. 7. Каб трапіць адсюль у цэнтр раёна, то трэба было праехаць спачатку праз гарадок, а пасля паўз Дзве Хаты. 8. Ды цераз сяло Замоськае ішло войска казацкае. 9. Каля печы стаіць з вілкамі ў руках старожка, прыстаўляе гаршчок. 10. Ля агню, усё гэтак жа ўстаўіўшыся вачыма некуды ўдалячынь, стаяла цётка Агапа. 11. У алешніку пры лесе засвістаў салавей.

29. *Прачытайце тэксты, вызначце функцыю выкарыстання прыметнікаў у іх. Ці можна ўстанавіць стылёвую прыналежнасць тэкстаў паводле ўжывання ў кожным з іх прыметнікаў?*

Па ступені фізіялагічнай спеласці птушанят можна падзяліць на выводкавых (пакрытыя пухам, з адкрытымі вачамі, самастойна бяруць ежу, бегаюць і плаваюць) – гусепадобныя, курыныя, жураўлі, кулікі і гнездавых (голыя, сляпыя, бездапаможныя, доўга сядзяць у гняздзе, даглядаюцца дарослымі птушкамі) – вераб’іныя, дзятлы, стрыжы, зязюлі. Прамежкавую групу – паўвывадкавыя – складаюць гагары, паганкі, чайкі (птушаняты апушаныя, з адкрытымі вачамі, могуць плаваць, хутка пакідаюць гняздо, але іх яшчэ доўга даглядаюць і кормяць дарослыя) (А. Дарафееў).

Ад горада да горада, ад сяла да сяла ўюцца, бягуць дарогі. Бягуць праз палі і лясы, лугі, балоты. То цяжка, стомлена ўзлазяць на пагоркі, як бы прагнуць паглядзець, што ж там далей, то весела спадаюць уніз, у лагчыны, нібы хочуць ад некага схвацца. Бітыя, абсаджаныя векавымі бярозамі і ясакарамі, і ледзь прыкметныя ў траве сцяжынкі; дарогі крывыя, з грэблямі на кожным кіламетры і вузенькімі драўлянымі масткамі; дарогі роўныя, як струна, на ўвесь абсяг людскога вока; дарогі

кружныя і дарогі прамыя. Хто пратаптаў вас, дарогі, і колькі людзей вас перамерала ўжо сваім нагамі ўздоўж і ўпоперак, зімою і летам, гразкай вясною і ў дажджлівую восень? (Б. Сачанка).

30. *Ад прыведзеных дзеясловаў утварыце магчымыя формы дзеепрыметнікаў. Вызначце ўтваральныя асновы і формаўтваральныя суфіксы. Патлумачце, чаму немагчымае ўтварэнне некаторых формаў дзеепрыметнікаў.*

Абдумаць, адгарнуць, апрануць, асвятліць, бачыць, будаваць, вывесці, вывучыць, гаварыць, задумацца, злічыць, зрыць, зрэзаць, малоць, назваць, пабяліць, паглыбіць, падвоіць, палепшыць, пасівець, паспакайнець, пашкодзіць, развіць, расплюшчыць, узмакрэць, узмацнець, узмацніць, упрыгожыць, утварыць.

31. *Перакладзіце словазлучэнні дзеепрыметніка з назоўнікам рускай мовы на беларускую і пастаўце націск у дзеепрыметніках абедзвюх моў.*

Нанесенный удар, приглушенный голос, покоренный город, расцелованное лицо, забинтованная рука, промешанный раствор, пронесенный чемодан, пронизанный ветром, развезенный товар, развенчанный миф, распластанные крылья.

32. *Прачытайце сказы, вызначце поўныя і кароткія формы дзеепрыметнікаў і сінтаксічную функцыю дзеепрыметнікавых формаў.*

1. Суджана, стаўлена пад перакладзіны, сечана, спалена, а не аддадзена, не парастрачвана і не раскрадзена, рупна ў падмуркі на золку пакладзена роднае слова (М. Лужанін). 2. Прысланіўся да ліўня тугою спіною натомленай і гляджу з-пад далоні, уздзіўлены, як перад самай сцяною дажджу хапатліва мак пад сонцам таўкуць камары (Я. Сіпакоў). 3. Закладзены ў кроплі акіяны, у імгненні – эры, у пясчынкі – горы (М. Рудкоўскі). 4. Чароўнай музыкай сагрэты, як песня родная ці казка, як зоркі ясныя над светам, два шчырых словы «калі ласка» (А. Лойка). 4. Жучкі выпоўзваюць на свет і аглядаюць свой падворак, што так няпрыбран і раздзет (Я. Колас).

33. *Прачытайце словазлучэнні з формамі дзеепрыметнікаў і вызначце, якія з іх не адпавядаюць граматычным нормам беларускай мовы.*

Адпачываючыя школьнікі, апісваемы факт, асыпаючыся пылок, высахшы явар, задуманая дзяўчына, зачыніўшыся дзверы, пабялеўшы ліст, падаючая зорка, паміраючы звычай, пішучы студэнт, спархнелы пень, спадзяваны прыезд, тоеная крыўда, усміхаючаяся маці, хаваны страх.

34. *Прачытайце тэкст, перакладзіце на беларускую мову. Падкрэсліце моўныя сродкі, якімі вы замянілі рускія дзеепрыметнікі пры перакладзе.*

У поворота с большой дороги, у столба, указывающего путь на проселок, горел в темноте костер. Я ехал в тарантасе тройкой, слушал звон поддужного колокольчика, дышал свежестью степной осенней ночи. Костер горел ярко, и чем ближе я подъезжал к нему, тем все резче отделялось пламя от нависшего над ним мрака. А вскоре можно различить и самый столб, озаренный из-под низу, и черные фигуры людей, сидевших на земле. Казалось, что они сидят в каком-то хмуром подземелье и что темные своды этого подземелья дрожат от переплетающихся языков пламени.

Когда его отблеск коснулся голов тройки, люди, сидевшие у костра, повернулись. Позы у них были внимательные, лица красные. Собака вдруг вырезалась на огне и залаяла. Потом поднялся с земли один из сидевших. В низком пространстве, озаренном костром, он был огромен (И. Бунин).

35. *Прачытайце сказы, вызначце памылкі і адрэдагуйце з выкарыстаннем карэктурных знакаў.*

1. Дзесьці нам пашанцавала, але па сукупнасці мы заслужылі перамогі, хоць у другім тайме пэўны час была разгубленасць.
2. Некалькі тыдняў ён выкладаў курс лекцый замежным студэнтам
3. Вы маглі садзейнічаць на рашэнне гэтай праблемы. 4. Я хачу прыгадаць аб тым, як мы жылі ў гады акупацыі. 5. Усё гэта словы, не ўласцівыя для маёй гаворкі.

4. Асновы рэдагавання тэкстаў і методыка карэктарскай праўкі на сінтаксічным узроўні

1. *Прачытайце пары сінтаксічных канструкцый. Ці ёсць сэнсавое адценне паміж імі?*

Шаўковая сукенка – сукенка з шоўку, дубовая шафа – шафа з дубу, лесніковая пасада – пасада лесніка, лясныя зараслі – зараслі лесу, бэзавы куст – куст бэзу, лаўсанавая тканіна – тканіна з лаўсану, ельнікавая сцяна – сцяна ельніку, чырвоныя сцягі – чырвань сцягоў, белы снег – бель снегу.

2. Прачытайце пары сінтаксічных канструкцый. Якая з дзвюх сінтаксічных канструкцый найбольш ужывальная ў тэкстах навуковага стылю і чаму?

Студэнцкая работа – работа студэнта, купалаўскія творы – творы Купалы, рыбакова хата – хата рыбака, дзядулева меркаванне – меркаванне дзядулі.

3. Прачытайце тэксты, вызначце іх стылёвую прыналежнасць і ўкажыце ў іх аднародныя члены, від сувязі паміж імі, ролю ў тэксце.

Натаміўся за дзень вецер і прылёг на ўскрайку лесу, пад пышнымі лугавымі кустамі, пад стагамі і наогул у спакойных мясцінах, каб адпачыць. Яму ж таксама патрэбен адпачынак. А вецер у тутэйшых краях быў найбольшаю і найвялікшаю асобаю. Усё мясцовае жыхарства, пераважна птушкі, кузуркі, матылькі, паважалі яго, услаўлялі, складалі яму песні, як хто ўмеў. Кожны подых ветру, кожнае слова яго зараз жа падхоплівалі тысячы галасоў. Ды, праўду сказаць, было за што паважаць вецер: ён ачышчаў паветра ад смугі, дыму і туманоў, падмятаў дарогі і сцежкі, наганяў хмары, калі зямлі і рознаму стварэнню патрэбен быў дождж. Але калі, бывала, вецер узлудзецца, дык тады сцеражыся: нарабіць такой бяды і такога разбурэння, што і за два тыдні не ачухаешся. Вось чаму так паважала вецер насельніцтва лесу, палёў і лугоў (Я. Колас).

Вецер, рух паветра адносна зямной паверхні. Узнікае ад рознасці атмасфернага ціску, які залежыць ад нераўнамернага паступлення цяпла ў атмасферу. З месцаў больш высокага ціску паветра перамяшчаецца да больш нізкага.

Чым большая рознасць ціску, тым мацнейшы вецер. У той жа час на рух паветра робяць уплыў: вярчэнне Зямлі, якое ўтварае сілу адхілення (сіла Карыяліса), трэнне і цэнтрабежная сіла. У выніку гэтага рух паветра ідзе амаль перпендыкулярна напрамку змяншэння ціску. Гэта значыць: калі глядзець па напрамку ветру, то больш нізкі ціск застаецца ў Паўн. паўшар’і злева, а больш высокі – справа; у Паўдн. паўшар’і – наадварот (барычны закон ветру). Сіла Карыяліса павялічваецца ад экватара, дзе яна роўная нулю, да полюсаў. Трэнне

ўзнікае каля паверхні зямлі ў выніку яе няроўнасці і паміж асобнымі слямі паветра, якія рухаюцца з рознай скорасцю (БелСЭ).

4. Пабудуйце двухсастаўныя сказы, выкарыстаўшы ў якасці дзейніка ці яго часткі словы шмат, многа, дваццаць чалавек, большасць, аблана, урач, доктар Пятрова, тры месяцы, усяго пяцёра.

5. Прачытайце сказы, адрэдагуйце іх і ўкажыце тып памылкі і прычыну памылковай пабудовы сказа.

1. Верасы – гэта не мноства відаў, а адна расліна, вечна зялёны кусцік, верас звычайны. Множны лік расліны ўтварыўся дзякуючы яе распаўсюджанасці. 2. Вы маглі садзейнічаць на рашэнне гэтай праблемы. 3. Зараз ствараецца новы помнік аб ахвярах фашызму. 4. У гэтым зароджана магчымасць таго, што тое, што было рэдкім учора, заўтра стане нормай. 5. Супрацоўнік ДАІ спыніў у нецвярозым стане аўтамабіліста.

6. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову. Назавіце асаблівасці ўжывання формы назоўніка ў словазлучэннях кожнай мовы з прыназоўнікам па.

Бить по рукам – ...; ходить по талому льду – ...; бегать по камням – ...; высказаться по этому вопросу – ...; тетрадь по развитию речи – ...

7. Прачытайце сінанімічныя словазлучэнні. Ці ёсць паміж імі сэнсавыя адценні значэння?

Ісці па вуліцы – ісці вуліцай, ісці па сцежцы – ісці сцежкай, ісці па полі – ісці полем – ісці праз поле, бегчы па лузе – бегчы лугам – бегчы праз луг, ехаць па дарозе – ехаць дарогаю, плысці па рэках – плысці рэкамі, рухацца па Дняпры – рухацца Дняпром, рушыць па іржышчы – рушыць іржышчам.

8. Прачытайце сказы, вызначце месца памылкі, укажыце яе прычыну і правядзіце рэдактарскую праўку.

1. Савет ветэранаў вырашыў правесці шэраг сустрэч аднапалчан, па ўсяму баявому шляху злучэння. 2. Арганізацыя прадае тавары па цэнах, ніжэй рыначных. 3. Павялічыць з 1 красавіка 1991 года прадаўжальнасць часткова аплачваемага водпуску па догляду за дзіцём да дасягнення ім трох гадоў. 4. У пакоі стаялі сталы, крэслы,

мэбля з дубовага дрэва. 5. У гаспадарцы павялічана пагалоўе буйной рагатай жывёлы, кароў, птушак і свіней. 6. Арол валодае надзвычайна вострым зрокам: адрознівае з вышыні свайго палёту вельмі дробныя прадметы на зямлі, што прыцягнула гэту птушку для вобразнага наймення зоркага чалавека. 7. Вобразы насякомых у фразеалогіі беларускай, рускай і англійскай моў матываваны іх рэальнымі ўласцівасцямі.

9. *Памятаючы выраз К. Цвіркi, што «шашаль мовы – калька», падбярыце да выказаў рускай мовы адпаведныя ім у беларускай.*

Из-за тебя; идти по самому берегу; жить по-соседству; по направлению к реке; создан по образцу; по случаю праздника; по закону; по сообщению радио; подобрать по своему росту; по моему мнению; женщинам по секрету; по выходным дням; большой по размеру; по праздникам; дым идет по ветру; стрелять по бандиту.

10. *Прачытайце прыведзеныя канструкцыі на беларускай і рускай мовах, згрупуйце іх паводле тыповага паказчыка ў іх афармленні.*

Два новых учебника – два новыя падручнікі; заведующий лабораторией – загадчык лабараторыі; издеваться над кем-либо – здзекавацца над кім-небудзь; два раза в неделю – два разы на тыдзень; задание на дом – заданне дадому; заболеть корью – захварэць на адзёр; работа над ошибками – выпраўленне памылак; к праздничному столу – на святочны стол; удивляться новости – здзівіцца з навіны; читать про себя – чытаць самому сабе; по всем направлениям – па ўсіх напрамках.

11. *Прачытайце пары канструкцый прыназоўнікаў у і на з М. склонам назоўніка для абазначэння месца ў межах пэўнай прасторы і вызначце, дзе магчыма дыферэнцаванае ўжыванне ў залежнасці ад прыназоўніка.*

У свеце – на свеце, у крэсле – на крэсле, у кватэры – на кватэры, у складзе – на складзе, у кухні – на кухні, у пасцелі – на пасцелі, у дне – на дне, у сэрцы – на сэрцы, у души – на души, на печи – у печи.

12. *Прачытайце сказы, вызначце памылкі, іх прычыны. Адрэдагуйце.*

1. Выбачай мяне, дружа, за спазненне на сустрэчу. 2. Сястра паслала мяне за бацькамі, што працавалі ў полі. 3. Прыехаўшы на работу пасля вучобы, малады спецыяліст ажаніўся на маладой настаўніцы. 4. Эдуард зразумеў, што жаніцьба на Антаніне Малюсінай была, мусіць, несур'ёзным крокам. 5. Яны загаварылі як два чужых чалавекі. 6. Па сённяшнім часе ўсякая дабрачыннасць выклікае ў людзей сумненні і недавер. 7. Кожная рэарганізацыя заўсёды суправаджаецца неразбярыхай, і гэта па першым часе можа аслабіць барацьбу са злачыннасцю. 9. Жылі па суседству з брыгадзірам.

13. *Прачытайце сказы-прыказкі. Вызначце, дзе патрэбна паставіць працяжнік, а дзе коску, і растлумачце асновы іх выкарыстання.*

1. Высока ляціць вырай высокі вырасце вёс. 2. Малы залатнік ды дарагі. 3. Добры пачатак палавіна справы. 4. Тая зязюля ды не так кукуе. 5. Зямлю ўгноіш хлеба падвоіш. 6. Грамніцы палавіна зіміцы. 7. На сонца ўсе роўна глядзім ды не ўсе роўна бачым. 8. Вочы люстра душы. 9. Госць на парог гаспадыня за пірог. 10. Не тады вучацца плаваць калі вада ў рот плыве.

14. *Прачытайце сказы, знайдзіце памылкі пры ўтварэнні ступені параўнання прыметніка або прыслоўя і выпраўце іх.*

1. Хлопец не хацеў ведаць, што яго сябра разумней за яго. 2. Глеба на Случчыне тлусцей, чым на Палессі. 3. Хмарка была шчаслівей за ўсіх на ўсім белым свеце. 5. З узгорка ўзяўшы разбег, ручаі звіяньць званчэй. 6. Маладая князеўна за ўсіх прыгажэй.

15. *Прачытайце сказы, вызначце недахопы ва ўжыванні дзеепрыслоўных зваротаў і выпраўце памылкі. Які практычны прыём скарыстаеце для праверкі правільнасці ўжывання дзеепрыслоўных словазлучэнняў?*

1. Рыхтуючыся да экзамену, у нас узніклі пытанні. 2. Хлопцы блукалі па горадзе, не знайшоўшы яшчэ сабе начлегу. 3. Ехаўшы па горадзе, дзяўчына думала аб нечым сваім. 4. Не спяшаючыся, буслы кружыліся над хатамі. 5. Развітаўшыся з сям'ёй, было трохі сумна. 6. Ідучы дадому, з'явілася жаданне наведаць сябра. 7. Дразды, пераймаючы салаўіныя пералівы, сустракалі раніцу адмысловым перасвістам. 8. Маўклівай сцяной стаяла жыта, схіліўшы важкія каласы. 9. Спрачайся спакойна, выбіраючы важкія аргументы, а не

крыўдныя, абразлівыя словы. 10. Збоку гледзячы, жыццё ідзе, роўна вада плыве. 11. Слухаючы старшыню, складалася такое ўражанне, што з паляводствам у нас вельмі лёгка пойдуць справы. 12. Прабачце, наказаў вам немаведама колькі, – мо ногі забалелі, слухаўшы стоячы. 13. Перасякаючы навасельскае скрыжаванне, вока Красана прывабіла пушыстая рабіна. 14. Паглядаючы на Сцяпана Апанасавіча, у мяне міжволі ўзнікла думка... 15. Звесіўшы людзі галовы, слухаюць, думкі снуюць. 16. Падаючы, здалося: лес на ўскраі затанцаваў і паляцеў угару. 17. Адлучыўшы ад Марыны хараство, гэтую дзявочую шыльду, ад яе засталася б мала.

16. *Прачытайце тэксты. Вызначце тып маўлення, яго прыкметы на аснове характару пабудовы кожнага – ад 1-й, 2-й ці 3-й асобы.*

Прыехаў я ў Мінск як самы сапраўдны правінцыял: нясмелы, непаваротлівы, сарамяжы. Усюды я сам сабе здаваўся лішнім, усюды замінаў. З людзьмі загаварыць мне было няёмка; калі са мною гаварылі – не ведаў, як адказаць. На мне быў кароткі кашушок з аблямоўнай распоркаю ззаду. Праўда, пад кашушком відзён быў ужо знак першай інтэлігентнасці – гальштук, а на галаве – лёгкая фасоністая кепачка. Пад той час я працаваў у газеце і паспеў справіць боты і галіфэ. Словам, адзеўся я ў самае лепшае, што меў, бо прыехаў на вельмі вялікае ў маім жыцці дзіва: на першы з'езд «Маладняка». Было гэта ў канцы лістапада 1925 года.

Слова «прыехаў» сказана занадта смела, бо, па сутнасці, мяне прывёз Паўлюк Шукайла. Калі я мог нешта значыць, то толькі пры ім. Як правінцыяла з сталічным фасонам ён пракаціў мяне і на фэртоне – ад вакзала да гасцініцы «Бельгія». Знаў ці не знаў ён тае гаспадыні з «Бельгіі», але адрэкамендаваўся так, што тая закруцілася як уюн. Мажная, шырокая ў плячах і ў твары, на рыпучых сходах яна скацілася з другога паверха ўніз, нешта некаму там крыкнула, і тут жа перад намі паявілася такая ж дзябёлая, уся накрухмаленая пакаёўка. Крутнуўшы клубамі, яна сказала «хадзем» і павяла цераз цёмны калідорчык налева. У куткавым пакоі з квяцістымі шпалерамі і скасабочанай падлогай яна паправіла капу на ложку, абцягнула на сталае абрус, пачапала графін з вадою і моўчкі выйшла. У пакоі пахла састаялаю духатою, сухою растрэшчанаю вапнаю і блашчыцамі. Шукайла заняў ложак з высокай настаўбурчанай падушкай, мне паказаў на патрэсканую цыратавую канапу і, прыхарашыўшыся перад люстэркам, знік, сказаўшы, што пойдзе шукаць свайго земляка Валынцы.

Я пабыў адзін, паляжаў на той канапе і таксама пайшоў. Горад мне здаўся вялізным, людным. На тратуарах было цесна, я баяўся, каб знячэўку каго не зачапіць, і стараўся ісці асцярожна (Я. Скрыган).

У купэ сядзелі два пасажыры – вясковы кюрэ з Гароны і паэт. Кюрэ ехаў да брата ў Парыж, а паэт – на вайну. Паэт выбраў вайну, як кубак з ядам, хаця й ведаў, у якім кубку знаходзілася віно... У цягніку ж давялося перажыць прыкрую хвіліну шкадавання. Паэту здалося, што ягоны выбар – недаравальная легкадумнасць. Але ўжо нічога нельга было змяніць.

Ён спрабаваў думаць пра вясёлае, і нядаўняя пасцельная прыгода, якую пільна ахоўвалі нядрэмныя астры, навяла на фрывольную думку пра мінімум элігантнасці – жанчыне дастаткова мець прыгожыя ногі, а мужчыне – чыста вымытую галаву. Аднак думка гэтая не ўсцешыла паэта.

Як трывожнае супакаенне, перад ім паўставалі белыя лілеі, астры, а таксама – рукі той жанчыны, з якой развітваўся ў німскай гасцініцы. Астраў было больш, чым лілей, і ў астрах патаналі пяшчотныя рукі...

– Пра што вы думаеце, сын мой?

– Пра астры.

Цягнік рухаўся марудна, шчодро ахвяруючы двум пасажырам шмат часу на гутарку. Гаварылі пра страту веры, пра знішчаныя вінаграднікі ў Шампані і нават пра таемную змову, якая, на думку святара, існуе паміж паэзіяй і смерцю. Вядома ж, пачуўшы пра «таемную змову паміж паэзіяй і смерцю», паэт ажывіўся і нават стаў у душы пасмейвацца з кюрэ (Л. Дранько-Майсюк).

Дарагія студэнты і студэнткі!

У вас ёсць тры бяскэнныя дары, якім я магу толькі пазаздросціць, у той жа час і парадавацца. Першы дар – ваша маладосць, сіла і жыццярадаснасць. Другі дар – прасторныя, шырокія дарогі ў жыццё, якія расчынены перад вамі. Трэці ваш дар... сягоння яго яшчэ няма ў вас, але ён павінен быць, яго вы абавязаны здабыць – вашаю чэснаю, прынцыповаю, адданаю працаю на славу нашай Радзімы, народа. Гэты ваш дар можа і павінен праявіцца ў мнагаграннай вашай дзейнасці. А для гэтага вам трэба вучыцца і вучыцца, і не толькі ў сценах універсітэтаў і інстытутаў, але і па-за іх межамі.

Што ён такое, ваш трэці дар?

Гэта – ваш уклад у навуку, у паэзію, у мастацтва, у справу будаўніцтва камуністычнага грамадства (Паводле Я. Коласа).

17. Прачытайце тэксты. Вызначце іх тып паводле функцыянальна-сэнсавага назначэння.

Галіфэ. Так назвалі штаны, пашытыя адмыслова – ад сцёгнаў да калена пашыраныя, а ніжэй моцна звужаныя, так, што абцягваюць нагу аж да костачкі (шчыкалаткі). Названыя так па прозвішчы французскага міністра дэ Галіфэ, які асабліва шырока рэкамендаваў такія штаны для кавалерыі, бо зручна сядзець на кані. У нас з’явіліся галіфэ пад час першай сусветнай вайны і сталі традыцыйным адзеннем у рускай конніцы (У. Юрэвіч).

Я нарадзіўся ў таты з мамаю ў год Змяі паводле ўсходняга календара і ў год смерці Сталіна – паводле савецкага. Мой дзень нараджэння ў жніўні, значыць, у сакавіку, калі вялікі правадыр народаў нарэшце выправіўся на той свет, я ўжо існаваў, ды мог не нарадзіцца, бо пасля радыёпаведамлення мама пачулася зусім блага. Свет гінуў, ад роспачы мама ў істэрыцы рвала валасы і надоўга трапіла ў больніцу. Але тым разам савецкая медыцына перамагла (нашы савецкія хворыя – самыя здаровыя хворыя ў свеце!), і, пераचाкаўшы, відаць, непамыслыя для мяне дні задзякальнага знаку Льва, я шчасліва нарадзіўся на трэці дзень Паненкі (У. Арлоў).

Далучэнне – гэта перарывістая (зрушаная – па тэрміналогіі В. У. Вінаградава) сінтаксічная сувязь, якая існуе на ўзроўні сказа або складанага сінтаксічнага цэлага і служыць для аб’яднання паратаксічных і гіпатаксічных адзінак, што слаба звязаны і ўзаемна не абумоўлены ў кантэксце (матывуецца толькі адна адзінка, тады як другая адзінка матывацыі не падлягае) (Л. Буряк).

Што такое час? Гэта – нішто: яго нельга ўбачыць, пачуць, памацаць, панюхаць, папрабаваць на язык; ім нельга заткнуць дзірку ў страсе або ў бюджэце; яго нельга запрэгчы ў плуг, запрасіць на шклянку гарбаты.

Час – гэта нешта бясконца бясчулае і бесстаронняе: якія б ні адбываліся акты найвышэйшай гуманнасці ці нечуванага здзеку над асобаю чалавека, ён застаецца спакойным і безудзельным.

Час – гэта нешта нечувана шпарка-імклівае. Шпаркасць яго прабегу нельга змераць самымі дакладнымі прыладамі. У той жа час нешта нязменнае і нерухомае, бо ўсе тыя адзінкі, якімі мы мераем час, гэта не адзінкі часу, гэта толькі светлавая, цеплавая і іншыя з’явы, якія адбываюцца з пэўнай заканамернасцю і якія ніякага дачынення да часу не маюць (К. Крапіва).

Чытаў Герцэна. Упершыню поўнага, з надзвычайным – цэлая энцыклапедыя – даведачным апаратам. І ўсё больш на ўвесь рост уставаў гэты светлы, нястомны чалавечышча з сэрцам, дзе змяшчалася ўсё, літаральна ўсё, на што зірнула ці дыхнула рэвалюцыя, і ніяк не маглі стоўпіцца асабістыя, маленькія, а часам і мізэрныя турботы і трывогі.

І вось дзіўная рэч... Недзе з 1841 года ў Герцэна, гэтага выключнага стыліста і знаўцы рускай мовы, пачынаюць пракідвацца беларускія словы. Так, у томе дваццаць другім знаходзім: «Засим вельми обнимаю» (стар. 103); «Засим имею гонор пребыть» (стар. 214); «Воззрите троху на опечатки» (стар. 2403). А далей ідзе гусцей, і слоўцы трапляюцца больш рэдкія, выразныя... (М. Лужанін).

18. Прачытайце фрагменты тэкстаў, дайце ім характарыстыку паводле розных асноў класіфікацыі тэкстаў.

Жупан. Памятаеце дзяццячую песенку: «Ехаў бай па сцяне ў чырвоным жупане». Дык вось, жупан – старадаўняя мужчынская вопратка, і жаночая таксама, у палякаў, беларусаў і іншых славянскіх народаў. У XVI–XIX стст. быў абавязковым сярод шляхты. Шылі з белага або жоўтага сукна, блакітнага атласу, аксаміту. Двухбортны сурдут з вузкімі рукавамі і стаячым каўняром, спінка прыталеная. Пярэднія гладкія полкі зашпільвалі на гузікі. Поверху ў Польшчы і Венгрыі насілі кунтуш. Шылі доўгім, за калені. Насілі заўсёды расшпіленым, каб быў бачны жупан. Рукавы свабодна звісалі, і іх закідвалі на плячо. Падпяразвалі тканым каляровым поясам (У. Юрэвіч).

У гэтых краях прайшлі дзіцячыя мае гады. Тут я пасля таго, як разлучыўся з маладымі сваімі таварышамі па Полацкай акадэміі, не могучы мець пры сабе іншых кніг, апрача некалькіх лацінскіх і грэчаскіх класікаў, блукаў у прыемных марях дзе-небудзь у цёмнай пушчы або па бязлюдным беразе возера; любіў чытаць у кнізе прыроды, калі вячэрняй парою адкрыецца старонка, на якой мільёнамі зіхоткіх угары зорак напісана Божая ўсемагутнасць. На зямлі, пакрытай безліччу раслін і жывёл, я чытаў аб міласэрнасці і волі Тварца. Гэтая кніга прыроды вучыла мяне сапраўднай паэзіі, сапраўдным пачуццям лепей, чым сённяшнія гаваркія крытыкі, якія чужыя пачуцці і розныя здольнасці, дадзеныя чалавеку ад Бога, хочуць, быццам фрак, перашыць на сваю фігуру (Я. Баршчэўскі).

19. *Прачытайце тэксты, вызначце від і сродкі сувязі сказаў у кожным.*

Усе рэкі Беларусі дужа прыгожыя. Дняпро з высокім правым берагам і неагляднымі далячынямі зарэчных паплавоў, паплямаваных дубамі і сінімі люстэркамі старыц. Прыпяць з яе празрыстай цёмнай вадою, астравамі, пратокамі і шапкамі буслянак на прырэчных дрэвах. Дзвіна, сціснутая крутымі ўрвішчамі, зарослымі мачтавым лесам. Ласкавы Нёман, у воды якога глядзяцца старажытныя вежы і густыя лістоўныя пушчы. Нават невялічкая Шчара са сваімі шлюзамі ў цені неабхватных, серабрыстых таполяў. З раптоўным патокам вады, што вырываецца са шлюза і выносіць на сабе плыты з людзьмі, якія рухава і спрытна працуюць шастамі і бусакамі (У. Караткевіч).

Наіўнае юнацтва! Табе здаецца, што ты выключнае, што ты самае разумнае, мудрае, не падобнае на ўсіх, і жаданні ў цябе недасягальныя! Не адразу да цябе прыходзіць разуменне, што «як усе» – гэта не дакор; мудрасць, разумнасць і чалавечая вартасць якраз у тым, каб раўняцца на ўсіх – на людзей, на калектыў, на чалавецтва. Не адразу ты пачынаеш разумець, што характэрнае не ў тваіх незямных марках, не ў тваім імкненні да выключнасці, а ў жыцці людзей. Людзі выпрацавалі самае прыгожае, высакароднае, карыснае, разумнае і ў навуцы, і ў мастацтве, і ў адносінах паміж сабой – у каханні, у сям’і. З разумення гэтых надзвычай простых ісцін і пачынаецца твая сапраўдная сталасць, юнак (І. Шамякін).

Даўней быў звычай у вясковых хлопцаў рабіць і дарыць дзяўчатам упрыгожанні. Выкоўвалі з бронзавых манет або вылівалі з волава. А яшчэ пастухі, калі пускалі авечак або кароў на ржышча, плялі з саломкі. У літаратурнай мове няма слова для гэтай, скажам высокім стылем, біжутэрыі. Там і рэчы пастушкоў, і дарагія упрыгожанні называюцца пярсцёнкамі. А ў народнай мове ёсць добрае слова. М. Лужанін піша ў кнізе «З ранку да вечара», як палонныя салдаты зараблялі сабе на хлеб тым, што выклёпвалі з мядзяных трохкапеечнікаў пярсцёнку, і дадае: «жуковіны, як называлі іх слуккія дзяўчаты». Слова не прыдуманнае. Вядомае не толькі слуккім дзяўчатам (Р. Шкраба).

20. *Параўнайце дзве рэдакцыі сказаў з твораў беларускіх пісьменнікаў. Якая сінтаксічная канструкцыя вызначаецца сваёй зменай? У чым сутнасць змены? Які варыянт сінтаксічнай*

канструкцыі кваліфікуецца сёння як норма, а які як грубае парушэнне літаратурнай нормы?

Якуб Колас, 1952

1. Колькі разоў прайшоўся
Лабановіч па свайму пакоіку.

2. Калёсы мягка пакаціліся
пажоўценькаму пясочку.

3. А едзе адзін наш – ёсць тут
бацюшкаваму такі грубіян –
проста па сене.

Іван Мележ, 1952

4. Чарняхоўскі амаль паўтара
сутак ездзіў па прэдняму краю.

5. І заплёскаліся ў ціхіх
поцемках, пайшлі па ўсяму
фронту...

Якуб Колас, 1955

Колькі разоў прайшоўся
Лабановіч па сваім пакоіку.

Калёсы мягка пакаціліся па
жоўценькім пясочку.

А едзе адзін наш – ёсць тут
такі грубіян – проста па
бацюшкавым сене.

Іван Мележ, 1974

Чарняхоўскі амаль паўтара
сутак ездзіў па прэдным краю.

І заплёскаліся ў ціхіх
завіравалі, поцемках, завіра-
валі, пайшлі па ўсім фронту...

21. У сказах вызначце памылку, яе тып і прычыну; адрэдагуйце.

1. Гаварылі мы хвіліны тры. 2. Не прыходзіцца дзівіцца гэтаму.
3. Прыйду да вас у другі раз. 4. Трэба як мага хутчэй паведаміць яго
пра падзеі ўчарашняга дня. 5. Кніга ўяўляе сабой зборнік нарысаў.
«Шчыра дзякую вам», – сказала дзяўчынка на развітанне. 6. Сын
ростам ужо вышэй бацькі. 7. Вёска знаходзіцца ў трох кіламетрах ад
горада. 8. Больш усяго люблю чытаць кнігі. 9. Трэба схадзіць у
магазін за хлебам.

22. Прачытайце вершы М. Танка. Растлумачце ўжыванне
працяжніка ў тэкстах. Як гэта ўлічваецца пры рэдагаванні
аўтарскіх тэкстаў.

Мы

На базары – мы купцы,
На лугу – мы ўсе касцы,
На вайне – мы ўсе байцы,
Усе героі, малайцы.

На вяселлі – мы сваты,
На радзінах – дык кумы,
За сталом – усе браты...
Не знайсці такіх, як мы!

xxx

Ты павіталася.
А я – усцешыўся,
Але хутка выпусціў з рук
Тваю далонь,
Не знайшоўшы на ёй
Сваёй
Дарогі жыцця.

xxx

Ад гора – ўсё ў свеце няміла,
Ад шчасця – час хутка мінае,
Ад хмелю – марнуюцца сілы,
Ад славы – сяброў убывае...
Вось тут і спыніся на нечым
У гэтым жыцці, чалавеча!

Літаратура

1. Асновы культуры маўлення і стылістыкі: вучэбн. дапам. / У. В. Анічэнка, [і інш.] ; пад рэд. У. В. Анічэнкі. – Мінск : Універсітэцкае, 1992. – 254 с.
2. Беларускі арфаграфічны слоўнік / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы; уклад. Л. П. Кунцэвіч, І. У. Кандрацэня ; пад рэд. А. А. Лукашанца. – Мінск : Беларус. навука, 2010. – 695 с.
3. Брагина, Е. И. Редактирование сложных специальных видов текста: справочное пособие / Е. И. Брагина. – М. : Недра, 1991. – 128 с.
4. Бурак, Л. І. Складанае сінтаксічнае цэлае / Л. І. Бурак // Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мінск : Бел.СЭ, 1994. – С. 498–499.
5. Гаранина, Н. С. Работа редактора над фактическим материалом / Н. С. Гаранина. – М. : Книга, 1990. – 63 с.
6. Закон Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі аб мовах у Беларускай ССР // Роднае слова. – 2009. – № 8. – С. 3–6.
7. Издательская деятельность: практическое пособие. – Минск: Национальная книжная палата Беларуси, 2004. – 121 с.
8. Іўчанкаў, В. І. Дыскурс беларускіх СМІ. Арганізацыя публіцыстычнага тэксту / В. І. Іўчанкаў. – Мінск : БДУ, 2003. – 257 с.
9. Іўчанкаў, В. І. Медыярыторыка: рытарычныя асновы журналістыкі, лінгвістыка публіцыстычнага тэксту, дыскурсны аналіз сродкаў масавай інфармацыі: курс лекцый / В. І. Іўчанкаў. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2009. – 280 с.

10. Каўрус, А. А. Стылістыка беларускай мовы / А. А. Каўрус. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мінск : Нар. асвета, 1992. – 207 с.
11. Каплан, Г. Д. Редактирование отраслевой литературы / Г. Д. Каплан. – М. : Книга, 1961. – 208 с.
12. Крупенникова, И. А. Справочный аппарат научно-технического переводного словаря / И. А. Крупенникова // Книга : Исслед. и материалы. – М., 1974. – Сб. 28. – С. 47–58.
13. Лихтенштейн, Е. С. Редактирование научной, технической литературы и информации / Е. С. Лихтенштейн, А. И. Михайлов. – М. : Высш. шк., 1974. – 312 с.
14. Лосева, Л. М. Как строится текст / Л. И. Лосева, под ред. Г. Я. Солганик. – М. : Просвещение, 1980. – 94 с.
15. Ляшчынская, В. А. Студэнту аб мове. Прафесійная лексіка / В. А. Ляшчынская. – Мінск : УП ІВЦ Мінфіна, 2003. – 243 с. (гл.: Мова навукі і яе асаблівасці, С. 130–166).
16. Ляшчынская, В. А. Методыка выкладання беларускай мовы. Маўленне / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2009. – 168 с. (гл. Тэкст і яго прыкметы; Тыпы структуры тэксту і сродкі сувязі ў ім (С. 6–63)).
17. Мильчин, А. Э. Методика редактирования текста / А. Э. Мильчин. – М. : Логос, 2005. – 524 с.
18. Мильчин, А. Э. Справочная книга редактора и автора / А. Э. Мильчин, Л. К. Чельцова. – М. : Олимп: ООО Фирма «Изд-во АСТ», 1999. – 576 с.
19. Москальская, О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М. : Высш. ш., 1981. – 183 с.
20. Полковников, Б. Ф. Подготовка статьи к публикации / Б. Ф. Полковников. – М., 1990. – 56 с.
21. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. – 144 с.
22. Рамза, Т. Р. Сінтаксіс. Тэарэтычны курс / Т. Р. Рамза, пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск : БДУ, 2003. – 202 с. (гл. Сінтаксіс тэксту, С. 137–180).
23. Редакторская подготовка издания / под ред. С. Г. Антоновой. – М. : Логос, 2004. – 496 с.
24. Сикорский, Н. М. Редактирование отдельных видов литературы / Н. М. Сикорский. – М. : Книга, 1987. – 397 с.
25. Стандарты по издательскому делу: сб. док. / сост. А. А. Джиго, С. Ю. Калинин. – 3-е изд. – М. : Экономист, 2004. – 623 с.
26. Старасценка, Т. Стылістыка беларускай мовы / Т. Старасценка. – Мінск : РІВШ, 2013. – 212 с.

27. Типология изданий / НПО «Всесоюз. кн. палата»; подгот текста: В. С. Агриколянский [и др.]. – М. : Книжная палата, 1990. – 230 с.
28. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка публіцыстычных жанраў / М. Я. Цікоцкі. – Мінск : Выш. шк., 1971. – 288 с.
29. Цікоцкі, М. Я. Сугучнасць слоў жывых...: нататкі па стылістыцы мастацкай літаратуры / М. Я. Цікоцкі. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1981. – 191 с.
30. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы / М. Я. Цікоцкі. – 2-е выд., перапрац. і дапоўн. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – 294 с.
31. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка тэксту / М. Я. Цікоцкі. – Мінск : Беларуская навука, 2002. – 223 с.
32. Энциклопедия книжного дела / под ред. Ю. Майсурадзе. – М. : Юрист, 1998. – 634 с.
33. Юрэвіч, А. К. Стылістыка беларускай мовы. / А. К. Юрэвіч. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Выш. шк., 1992. – 288 с.
- Вытворча-практычнае выданне

Ляшчынская Вольга Аляксеяўна

РЭДАГАВАННЕ ТЭКСТУ НА РОЗНЫХ МОЎНЫХ УЗРОЎНЯХ

Практычны дапаможнік

Рэдактар *В. І. Шкрэдава*

Карэктар *В. У. Калугіна*

Падпісана да друку 09.03.2017. Фармат 60×84 1/16.
Папера афсетная. Рызаграфія. Умоўн. др. арк. 2,8.

Улік.-выд. арк. 3,1. Тыраж 25 экз. Заказ 174.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:

установа адукацыі

“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”.

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вырабніка,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/87 ад 18.11.2013.

Спецыяльны дазвол (ліцэнзія) № 02330 / 450 ад 18.12.2013.

Вул. Савецкая, 104, 246019, Гомель.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ